

Regional
Skills Labs

INTERREG
Deutschland
Nederland

Europäische Union
Europese Unie

www.deutschland-nederland.eu

Het belang van de agrarische sector voor de Kempengemeenten

Jelle van Deursen
2560011
Fontys Hogescholen
Bedrijfskunde MER

Contactinformatie

Student: Jelle van Deursen

Studentnummer: 2560011

Telefoon: 0622561306

E-mail: jelle.vandeursen@student.fontys.nl

E-mail stagebedrijf: studentenbureau001@brabantsekempen.eu

Bedrijf: Het Huis van de Brabantse Kempen

Stagebegeleider: Paul Schellekens

Bezoekadres: Meerheide 5

Postcode & plaats: 5521DZ Eersel

Telefoon stagebegeleider: 0629056427

E-mail stagebegeleider: pschellekens@brabantsekempen.eu

Hogeschool: Fontys Hogeschool MER

Opleiding: Bedrijfskunde MER

Stagedocent: Marieke Voncken

Telefoon: 0619279265

E-mail: m.voncken@fontys.nl

Tweede lezer: Ton Vermeulen

Telefoon: 0653404406

E-mail: t.vermeulen@fontys.nl

Afstudeerperiode: 5 februari 2018 tot 1 juni 2018

Voorwoord

Voor u ligt het rapport dat is opgesteld naar aanleiding van het afstudeeronderzoek over het belang van de agrarische sector binnen de Kempengemeenten (Bergeijk, Bladel, Eersel, Oirschot en Reusel – De Mierden).

Er is onderzoek gedaan naar het belang van de agrarische sector om in kaart te brengen hoe belangrijk de sector is voor de regionale economie. Er is gekeken naar de aspecten bruto toegevoegde waarde en werkgelegenheid. Daarnaast is er ook ingegaan op de aspecten en kenmerken die de agrarische sector kent.

Het doel van dit onderzoek is om met behulp van zowel kwalitatief als kwantitatief onderzoek u te informeren over de bruto toegevoegde waarde en werkgelegenheid van de agrarische sector en aanverwante bedrijven. Dit is gedaan om een voorspelling te kunnen doen over de gevolgen die een achteruitgang van de sector kan hebben op de regionale economie.

Dit afstudeeronderzoek is een onderdeel van de opleiding Bedrijfskunde MER van Fontys hogescholen in Eindhoven en is uitgevoerd binnen Het Huis van de Brabantse Kempen.

Graag wil ik alle partijen die hebben bijgedragen aan dit onderzoek; medewerkers van Het Huis van de Brabantse Kempen, Kempische ondernemers die mee hebben gedaan aan dit onderzoek, geïnterviewde experts uit de sector, Marieke Voncken en Ton Vermeulen van Fontys hogescholen en Toos Mijs van ZLTO Kempengrens bedanken voor hun medewerking aan dit onderzoek.

Ik wens u veel leesplezier.

Jelle van Deursen

Samenvatting

Binnen de Brabantse Kempengemeenten zijn 938 agrarische bedrijven gevestigd. Echter dreigt volgens onderzoek dit aantal in te gaan krimpen. Dit komt neer op een afname van ongeveer 20% binnen nu en 10 jaar. Deze afname kent meerdere oorzaken. Het gebrek aan opvolgers, de interesse in de landbouw, ingrijpende wetgeving, politieke invloed worden in onderzoeken genoemd. Deze daling van het aantal primaire agrarische bedrijven heeft niet alleen een effect op de agrarische sector, maar ook op aanverwante bedrijven en sectoren, oftewel alle bedrijven binnen de Kempengemeenten die zaken doen met primaire agrarische bedrijven. Het is echter niet duidelijk voor hoeveel de agrarisch aanverwante bedrijven bijdragen aan de economie. Daarom is een onderzoek noodzakelijk. Dit onderzoek is uitgevoerd op basis van de hoofdvraag: **Wat zijn de economische gevolgen van de ontwikkelingen in de agrarische sector voor de agrarische sector en aanverwante bedrijven in de Brabantse Kempengemeenten?**

Door het doen van zowel kwalitatief als kwantitatief en zowel deskresearch als fieldresearch is deze vraag beantwoordt. Door enerzijds het gebruiken van bestaande data en anderzijds het zelf verzamelen van data via enquêtes is de economische bijdrage van de primaire agrarische bedrijven en agrarisch aanverwante bedrijven onderzocht. Verder is er door het afnemen van interviews en gebruik van literatuur meer ingegaan op de agrarische sector binnen de Kempengemeenten.

Dit onderzoek toont aan dat de Kempengemeenten een sterke agrarische sector in huis hebben. De sector heeft veel kennis in huis en doet het goed op het gebied van innovatie. Daarnaast is er veel potentie voor de sector, welke door de huidige ontwikkelingen niet optimaal benut zullen gaan worden. 7 ontwikkelingen blijken een impact te hebben op de afname van agrarische bedrijven; specialisatie en schaalvergroting, duurzaamheid en dierenwelzijn, innovatie, maatschappelijke druk, politieke invloed, een gebrek aan opvolgers, en vrijkomende agrarische bebouwing.

Kwantitatief onderzoek wijst uit dat 36,3% van de bedrijven ooit zaken doen met agrarische bedrijven gevestigd in de Kempen. Dit is goed voor €684.376.000 agrarisch gerelateerde toegevoegde waarde, 15,74% van het bruto regionaal product. De primaire agrarische sector is goed voor ongeveer €114.000.000 toegevoegde waarde. Dat wil zeggen dat 18,36% van de totale economische activiteit agrarisch of agrarisch gerelateerd is.

De agrarische sector is daarnaast goed voor 1808 FTE, 5,1% van totale werkgelegenheid binnen de Kempengemeenten. De agrarisch aanverwante bedrijven blijken daarnaast goed voor 4950 FTE (13,87%) agrarisch gerelateerd. Dat wil zeggen dat ongeveer 18,97% van de werkgelegenheid agrarisch gerelateerd is.

Dankzij dit onderzoek is er een forecast mogelijk. Afhankelijk van hoe de toekomst zich gaat vormen zullen de gepresenteerde cijfers op termijn gaan afnemen.

Met deze bevindingen zijn er aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoeken en actieplannen opgesteld.

Verklarende begrippenlijst

Agrarisch aanverwante bedrijven	Bedrijven die actief zijn in de agrarische keten, zowel als leverancier als afnemer. Oftewel, bedrijven die producten en/of diensten leveren en/of afnemen van primaire agrarische bedrijven. Deze lopen uiteen van veevoerproducenten tot adviesbureaus (Verhoog, 2014).
Agrocomplex	Het agrocomplex is het geheel van primaire landbouw, tuinbouw en visserij, alsook de daarbij behorende logistiek en toeleverende en verwerkende industrie. Dit alles, namelijk de directe en indirecte activiteiten die in verband staan met de Nederlandse land- en tuinbouw, kan worden beschouwd als een samenhangende keten of in andere woorden als een agrocomplex (Verhoog, 2014).
Bruto Gemeentelijk Product	Het aantal banen per inwoner vermenigvuldigd met de gemiddelde toegevoegde waarde van die banen ('Bruto gemeentelijk product', z.d.).
Primaire agrarische sector	Binnen de primaire agrarische sector zijn veel verschillende land- en tuinbouw bedrijven betrokken. De primaire agrarische sector bestaat uit de volgende takken: akkerbouw, vollegrondstuinbouw, glastuinbouw, boom- en vaste plantenteelt, melkveehouderij, varkenshouderij, pluimveehouderij, schapenhouderij, melkgeitenhouderij, paardenhouderij, vleesveehouderij, kalverhouderij en konijnenhouderij. In bijlage 1 vindt u een uitgebreide beschrijving per tak (LTO, z.d.).
Vestiging	Locatie van een onderneming, instelling of zelfstandige beroepsbeoefenaar (dat wil zeggen elke fabriek, werkplaats, kantoor, winkel of andere bedrijfsruimte, dan wel elk complex daarvan) waarin of van waaruit een economische activiteit of zelfstandig (vrij) beroep wordt uitgeoefend door minimaal 1 werkzaam persoon ('definities', z.d.).

Inhoudsopgave

Contactinformatie	2
Voorwoord	3
Samenvatting.....	4
Verklarende begrippenlijst.....	5
1. Probleemanalyse	8
1.1 Inleiding.....	8
1.2 Aanleiding.....	8
1.3 Probleemstelling.....	9
1.4 Vraagstelling.....	9
1.5 Doelstelling.....	10
1.6 Leeswijzer	10
2. Theoretisch kader	11
2.1 Economische uitgangspositie van de agribusiness binnen Keyport.....	11
2.2 Methode onderzoek naar het belang van de agrarische sector	11
2.3 Economische Actieprogramma Agribusiness Keyport 2020.....	12
2.4 Agrarisch aanverwante bedrijven	12
2.5 Belang van de agrarische sector nationaal.....	13
2.6 Snapshot 2018, de sector in één oogopslag.....	13
3. Deelvragen.....	14
4. Onderzoeksopzet.....	15
Het kwantitatieve onderzoek.....	16
5. Resultaten.....	19
5.1 Wat zijn de kenmerken en aspecten van de agrarische sector binnen de Kempengemeenten?.....	19
Deelconclusie deelvraag 1.....	22
5.2 Welke ontwikkelingen spelen er bij de agrarische sector binnen de Kempengemeenten?	24
Deelconclusie deelvraag 2.....	28
5.3 Wat voor soort bedrijven zijn binnen de Kempengemeenten agrarisch aanverwant?	30
Subdeelvraag 3.1 Wat verwachten agrarisch aanverwante bedrijven van de ontwikkelingen bij de agrarische sector?	31
Deelconclusie deelvraag 3.....	32
5.4 Wat is de bijdrage aan het bruto regionaal product van de agrarisch aanverwante bedrijven?.....	33
Deelconclusie deelvraag 4.....	36
5.5 In hoeverre dragen de agrarisch aanverwante bedrijven bij aan de werkgelegenheid binnen de Kempengemeenten?	37
Deelconclusie deelvraag 5.....	38

6. Conclusie	39
7. Aanbevelingen	41
8. Overige bevindingen en aanbevelingen	42
9. Literatuur	43
10. Bijlagen	46
Bijlage 1: Takken in de primaire agrarische sector.....	46
Bijlage 2: Het werkgebied.....	48
Bijlage 3: Opdrachtbeschrijving economisch belang van de agrarische sector binnen De Brabantse Kempengemeenten.....	49
Bijlage 4: Bedrijfskundige handelingscyclus van Leen en Mertens.....	50
Bijlage 5: Onderzoek naar het belang van de agrarische sector voor Noord-Brabant	50
Bijlage 6: Enquête.....	51
Bijlage 7: Interview Adriaan Burgmans	54
Bijlage 8: Interview burger uit de Kempen.....	60
Bijlage 9 aantal bedrijven per tak, per gemeente.	61
Bijlage 10 resultaten steekproef	61
Bijlage 11 Overzicht verwachte afname landbouwbedrijven Bladel en Reusel-de Mierden.....	63
Bijlage 12 Activiteiten agrarisch aanverwante bedrijven.....	64
Bijlage 13 Interview Patrick van de Rijdt en Teun van Oosterhout.....	66
Bijlage 14 Verdeling sectoren agrarisch gerelateerd	68
Bijlage 15 SWOT-analyse en confrontatiematrix agrarische sector	69

1. Probleemanalyse

1.1 Inleiding

Het Huis van de Brabantse Kempen is een netwerk- en projectorganisatie binnen de regio Brabantse Kempen. De organisatie richt zich op het verbinden, initiëren en uitvoeren van regionale projecten in de regio. Het Huis van de Brabantse Kempen werkt samen met een zogenaamd streekplatform. Dit streekplatform bestaat uit een Multi-helix netwerk met partners vertegenwoordigd uit de overheid, ondernemers en onderwijs- en kennisinstellingen. Met deze partners werkt het Huis via projecten aan het verhogen van de vitaliteit van de Brabantse Kempen in drie programma's: Economische vitaliteit, Landbouw en Landschap en Vitale vrijetijdseconomie. Deze projecten lopen uiteen van het opzetten van nieuwe wandelpaden tot aan projecten die te maken hebben met digitalisering in het bedrijfsleven. Het werkgebied van het huis bestaat uit de gemeenten: Bergeijk, Bladel, Eersel, Oirschot en Reusel – De Mierden (zie bijlage 2) ('organisatie', z.d.).

Een van de huidige projecten van het Huis van de Brabantse Kempen is het project 'Skills Labs'. In dit project komen medewerkers en ondernemers in de agrofood sector samen in fysieke testcentra om kennis te maken met de nieuwste technologie en innovatieve bedrijfsmodellen te ontwikkelen voor nieuwe markttrends voor de agrarische sector. De belangrijkste doelstellingen in de regio zijn om agrarische bedrijven te ondersteunen bij hun transitie naar nieuwe verdienmodellen, in te zetten op meer duurzaamheid en het verbeteren van vraag en aanbod op de agrarische arbeidsmarkt. Het project gaat ruim drie jaar duren en heeft een projectbegroting van 2,2 miljoen euro ('Skills labs', z.d.).

Een van de partners in het streekplatform en tevens in het project 'Skills Labs' is de ZLTO (Zuidelijke Land en Tuinbouw Organisatie). De ZLTO is een vereniging van boeren en tuinders en vertegenwoordigt daarbij de belangen van zo'n 15.000 leden in Zeeland, Noord-Brabant en Zuid-Gelderland. Dit doen ze door te opereren in netwerken, samen te werken met andere economische sectoren, te werken aan innovatieve projecten en te investeren in bedrijven. Boeren die lid zijn van de ZLTO betalen contributie om collectief een vuist te maken richting de politiek en andere externe partijen om zo het beleid te beïnvloeden. Wanneer het over landbouw gaat, of dat nu regionaal, provinciaal of landelijk is, speelt de ZLTO een prominente rol. Daarnaast ondersteunt ZLTO leden bij individuele ondernemersvraagstukken of projectgewijs bij vragen van groepen ondernemers. De ZLTO kent een systeem van lokale afdelingen, die op lokaal niveau (vaak gemeentelijk) de belangen van de agrariërs behartigen. De lokale ZLTO afdelingen Kempengrens, Eersel-Veldhoven, Oirschot-De Beerzen, Bergeijk en De Hilver zijn op hun beurt weer key partners van Het Huis van Brabantse Kempen en tevens in het project 'Skills Labs' ('Skills labs', z.d.). Als onderdeel van het project wordt er gekeken naar de toekomst van de agrarische sector en welke mogelijkheden er zijn voor (agrarische) ondernemers. Naast de ZLTO zijn in de Kempen de HAS Den Bosch, de WVK Groep (sociale werkvoorziening) en een groep van Kempische ondernemers betrokken ('organisatie', z.d.).

1.2 Aanleiding

Anno 2018 is het agrocomplex (primaire agrarische bedrijven en aanverwante bedrijven) goed vertegenwoordigd binnen de Kempengemeenten. Echter is er na aanleiding van een onderzoek van Gé Backus (directeur Connecting Agri & Food), uit opdracht van de Provincie Noord-Brabant, de verwachting dat binnen 10 jaar veel agrarische bedrijven zullen ophouden te bestaan. De resultaten van dit onderzoek wijzen uit dat ongeveer 20% van de huidige bedrijven over 10 jaar niet meer bestaan. In dit onderzoek is er rekening gehouden met de situatie waarin agrariërs zitten, zoals bedrijfsopvolging en wettelijke eisen (zie bijlage 11).

Onderzoeksinstituut Alterra heeft een gelijksoortig onderzoek uitgevoerd en komt tot ongeveer dezelfde conclusie voor heel Noord-Brabant. Zij gaan uit van een percentage van tussen de 20% en 30% (Provincie Noord-Brabant, 2016). Deze ontwikkeling kent meerdere oorzaken. Veel ondernemers hebben geen bedrijfsopvolger, het gebrek aan een bedrijfsopvolger is daarom voor veel bedrijven nu een belangrijke reden om te stoppen. Dit probleem wordt onderkend door de onderzoeken van Backus en Alterra.

De oorzaken die worden genoemd in deze onderzoeken zijn serieus van aard. Zo blijkt de interesse in de landbouw laag. Het UWV heeft onderzoek gedaan waar de werkinteresse van werkzoekenden ligt. Daaruit blijkt dat weinig mensen interesse hebben om te werken in de landbouw, natuur en milieu, namelijk 2,8% (Neven, 2017). Daarnaast is het op de arbeidsmarkt ook niet makkelijk om aan (jonge) werknemers te komen. Zo zien zij bij het AOC Oost dat de vraag vanuit de praktijk een vijfde groter is dan dat er leerlingen uitstromen. De landbouw blijkt voor vele niet “sexy genoeg” (Brummelaar, 19 mei 2017).

Ook ingrijpende wetgeving op het gebied van milieu zijn voorbeelden waardoor de continuïteit van de sector onder druk staat. Politieke beslissingen hebben een grote invloed op de sector. Hiertoe behoren onder andere maatregelen met betrekking tot mest, veedichtheid, ammoniakuitstoot en het aanpassen van stallen (Provincie Noord-Brabant, 2017). Zo moeten alle stallen met asbesthoudende dakbedekking vóór 2024 verplicht asbestvrij zijn (‘Asbestdaken verboden in 2024’, 2015). De Provinciale Staten stemden afgelopen zomer in met strengere eisen voor de veehouderij. Hierdoor moeten alle stallen in Brabant uiterlijk 2022 – zes jaar eerder dan afgesproken – voldoen aan strengere eisen om stand en de uitstoot van fijnstof en ammoniak te beperken (Bakker, 7 oktober 2017).

Deze daling van het aantal primaire agrarische bedrijven heeft niet alleen een effect op de agrarische sector, maar ook op aanverwante bedrijven en sectoren, oftewel alle bedrijven binnen de Kempengemeenten die zaken doen met primaire agrarische bedrijven. Het is echter niet duidelijk hoe groot dit effect zal zijn. De ZLTO afdeling Kempengrens, die gaan over de gemeenten Bladel en Reusel – De Mierden wil in daarom in kaart gebracht hebben hoeveel impact de ontwikkelingen in de agrarische sector zullen hebben op de algehele economie binnen de Kempen. Daarom is een onderzoek naar het economisch belang van de agrarische sector in de Brabantse Kempengemeenten noodzakelijk om de impact van deze ontwikkelingen in kaart te brengen (zie bijlage 3). Deze vraag komt vanuit het project Skills labs, als onderdeel van het programma landbouw en landschap.

1.3 Probleemstelling

De ZLTO afdeling Kempengrens verwacht dat de agrarische sector sterk is verbonden met het overige bedrijfsleven, maar kan dit nog niet concreet aantonen. Zij achten daarom een onderzoek naar het belang van de agrarische sector binnen de Kempengemeenten noodzakelijk. Een nulmeting van het huidige agrocomplex is noodzakelijk om de toekomst in van het gehele agrocomplex in kaart te brengen.

1.4 Vraagstelling

Binnen de Kempen is niet bekend welke waarde de agrarische sector levert aan de lokale economie. Vanuit dit probleem is er een hoofdvraag opgesteld, welke luidt:

Wat zijn de economische gevolgen van de ontwikkelingen in de agrarische sector voor de agrarische sector en aanverwante bedrijven in de Brabantse Kempengemeenten?

1.5 Doelstelling

De doelstellingen van dit rapport kunnen worden onderverdeeld in interne en externe doelstellingen.

De interne doelstelling van dit onderzoeksrapport is door middel van zowel kwantitatief als kwalitatief onderzoek de economische cijfers op te leveren van bedrijven uit de primaire agrarische sector en alle agrarisch aanverwante bedrijven. Daarnaast worden de kenmerken van de lokale agrarische sector in kaart gebracht en zal erin worden gegaan op de ontwikkelingen rondom de sector.

De externe doelstelling is om een bijdrage te leveren aan het toekomstbeeld van de agrarische sector en de aanverwante bedrijven binnen de Kempen. Het is van belang om te weten hoe de sector er op termijn uit komt te zien, zowel op economisch als op fysiek gebied. Mede dankzij de resultaten van dit onderzoek zijn onder andere de ZLTO en de Stichting Het Huis van de Brabantse Kempen straks in staat om een beeld te vormen van de agrarische sector en aanverwante bedrijven in de toekomst.

1.6 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt er eerst gekeken naar relevantie literatuur ten behoeve van dit onderzoek. Vervolgens zijn in hoofdstuk 3 de deelvragen van dit onderzoek te vinden die samen de hoofdvraag zullen beantwoorden. Deze deelvragen zijn mede gebaseerd op hoofdstuk 2. In hoofdstuk 4 wordt er uitgebreid ingegaan op de manier waarop de deelvragen zijn beantwoord. In hoofdstuk 5 worden respectievelijk deelvragen 1,2,3,4 en 5 beantwoord. Hoofdstuk 6 gaat in op de resultaten, welke als input dienen voor hoofdstuk 7, waarin de aanbevelingen centraal staan.

2. Theoretisch kader

Er zijn meerdere theorieën en onderzoeken die relevant zijn voor dit onderwerp. Deze zullen aan bod komen in dit theoretisch kader. Mede aan de hand hiervan zullen de deelvragen opgesteld worden.

2.1 Economische uitgangspositie van de agribusiness binnen Keyport.

Onderzoeken naar het belang van de agrarische sector is voornamelijk uitgevoerd op landelijk en provinciaal gebied. Lokaal is er nauwelijks onderzoek gedaan. Een uitzondering blijkt een onderzoek binnen Keyport. Keyport is een gebied wat gedeeltelijk in Noord-Brabant, maar grotendeels in Limburg ligt, zie afbeelding 2.1. Dit gebied kent net als de Kempengemeenten een economische samenwerking tussen ondernemers, overheid en onderwijs (triple helix).

In het kader van de visie en ambitie hebben de deelnemende gemeenten in samenwerking met Agridirect (agrarische marketingorganisatie) en de HAS Den Bosch voor Keyport de economische uitgangspositie van de agribusiness in kaart gebracht. Dit onderzoek is gedaan over 13299 bedrijven in het Keyport gebied met 553 respondenten, welke willekeurig gekozen zijn uit deze 13299 bedrijven. Wel is er een evenredige verdeling over de gemeenten gemaakt. De resultaten uit dit onderzoek tonen aan dat de regio bestaat uit 1580 agrarische ondernemingen (de Kempen 938) met 1600 werknemers en een jaarlijks bruto toegevoegde waarde (omzet minus inkoop) van €257 miljoen.

Afbeelding 2.1: Keyport (Keyport 2020, z.d.).

De agrarische sector blijkt daarmee een van de krachtigste sectoren te zijn binnen het gebied. Daarom is het Economisch Actieprogramma Agribusiness (EAA) in het leven geroepen. Het EAA heeft tot doel de ontwikkeling van de agribusiness keten in Keyport duurzaam te versterken zodat structureel invulling gegeven kan worden aan de markt- en maatschappelijk wensen en de huidige economische positie behouden blijft. Het EAA bestaat uit 3 delen: Visie en ambitie, programmalijnen en uitvoering (Keyport 2020, z.d.).

Landelijk is het economisch belang van de land- en tuinbouw 10% van het bruto nationaal product. Binnen Keyport levert het gehele agribusiness complex 20% van het bruto regionaal product. Dat wil dus zeggen dat in de regio Keyport van elke verdiende euro 20 cent uit de agribusiness komt. Ongeveer 18% van de bedrijven gaf aan 'geregeld' zaken te doen met primaire agrarische bedrijven (Keyport 2020, z.d.).

2.2 Methode onderzoek naar het belang van de agrarische sector

Er is gekeken naar vergelijkbare onderzoeken op het gebied het belang van de agrarische sector. Het onderzoek zoals die is uitgevoerd binnen de Keyport-regio wordt als zeer succesvol beschouwd. Met de deelnemende partijen tevens een onderzoek met veel expertise. Dit onderzoek zal dan ook als inspiratie en rode draad dienen voor een vergelijkbaar onderzoek binnen de Kempengemeenten (Keyport 2020, z.d.).

Op basis van een steekproef (kwantitatief onderzoek) is het belang van de agrarische sector op het algemene bedrijfsleven binnen de regio in kaart gebracht. Daarbij stonden de toegevoegde waarde, omzet en werkgelegenheid agrarische gerelateerd centraal (Keyport 2020, z.d.).

Het belang van de agrarische sector is uiteindelijk gebaseerd op de uitslag van de steekproef, welke is afgezet ten opzichte van de totale macrocijfers van het gebied, namelijk het bruto regionaal product en de totale werkgelegenheid. Hier zijn cijfers van de primaire agrarische sector nog aan toegevoegd, wat het belang van de totale agribusiness in kaart brengt (Keyport 2020, z.d.).

Het model om het belang van de sector in kaart te brengen is afkomstig van de firma ETIN Adviseurs, een nationaal opererend ruimtelijk-economisch onderzoeks- en adviesbureau in Den Bosch. Dit model is al tientallen keren toegepast op meerdere sectoren. Op de agrarische sector is dit model ook meerdere keren toegepast, onder andere voor geheel Noord-Brabant (Keyport 2020, z.d.). In dit onderzoek wordt het model van ETIN, wat ook toegepast is in Keyport, gehanteerd.

Er zijn ook serieuze vervolgstappen gerealiseerd als reactie op het desbetreffende onderzoek, namelijk de realisatie van het Economische Actieprogramma Agribusiness Keyport 2020 (zie paragraaf 2.3). Daarmee zijn de doelen van het onderzoek bereikt, doelen die binnen het huidige onderzoek ook worden beoogd.

2.3 Economische Actieprogramma Agribusiness Keyport 2020

Mede als gevolg van het onderzoek naar het belang van de agrarische sector binnen Keyport zijn ze gekomen met een zogenaamd Economisch Actieprogramma Agribusiness Keyport 2020.

Bij agrariërs bestaat er een enorme behoefte aan meer scholing en kennis op het gebied van ondernemerschap. Agrariërs worden steeds meer zakenmannen en zullen daarom meer aspecten van ondernemerschap gaan ervaren. Aspecten zoals personeelszaken en informatievoorziening zorgen voor meer uitdagingen voor agrarische ondernemers (Hensels, 2016).

Daarom kiest de lokale Rabobank ervoor om deze ondernemers meer te gaan bijspijkeren op het vlak van innoveren, marketing, onderscheidende producten en leidinggeven. De masterclasses zijn onderdeel van een ambitieus actieprogramma in vooralsnog eerst Midden-Limburg die de agrarische sector en de bedrijvigheid daaromheen toekomstbestendig moet maken. De officiële naam is Economische Actieprogramma Agribusiness Keyport 2020. Samen willen de drie Midden-Limburgse Rabobanken, de Midden-Limburgse gemeenten en Cranendonck verenigd binnen Keyport 2020, de Limburgse Land- en Tuinbouwbond (LLTB) en het Gebiedsbureau Weert-Nederweert-Leudal de vernieuwing in de agrarische sector aanjagen. Dat moet leiden tot meer innovatieve projecten en nieuwe verdienmodellen voor de agrariërs. De schaalvergroting in de agrarische sector is al langere tijd gaande. De voorspelde afname van het aantal boerenbedrijven kan een bedreiging vormen voor de verwerkende en logistieke bedrijven en de toeleveringsbedrijven die binnen de agrowereld hun brood verdienen (Hensels, 2016).

2.4 Agrarisch aanverwante bedrijven

In dit onderzoek wordt er veel gebruik gemaakt van de termen agrarisch aanverwante bedrijven, ook wel agrarisch gerelateerde bedrijven genoemd. Dit blijkt een breed begrip. Volgens David Verhoog, onderzoeker van de universiteit van Wageningen onder andere op het gebied van agrarische economie en landbouwbeleid, is de agrarische sector nauw verweven met andere delen van de economie. Enerzijds is agrarische productie nauwelijks mogelijk zonder toelevering van goederen en diensten zoals veevoer, kunstmest, energie, machines, stallen, kassen, veterinaire- en zakelijke diensten; anderzijds vergen ruwe agrarische producten verwerking in de voedingsmiddelenindustrie, handel en distributie voordat ze op het bord van de consument terechtkomen. Het geheel van directe en indirecte activiteiten rond de agrarische sector kan als een samenhangende keten worden gezien, die vaak wordt aangeduid als het agrocomplex (Verhoog, 2017).

Aanverwante bedrijven worden eigenlijk bepaald door wat de primaire agrarische bedrijven en de verwerking nodig hebben aan toelevering en logistiek om hun producten voort te brengen. De primaire sector kan daarom worden gezien als de spin in het grotere web van agro-activiteiten (Verhoog, 2017).

2.5 Belang van de agrarische sector nationaal

In 2016 is er door de universiteit van Wageningen uitgebreid onderzoek gedaan naar het belang van de agrarische sector voor Nederland. Hierbij staat de term agrocomplex centraal, de term die de universiteit van Wageningen hiervoor toepast (Verhoog, 2017).

De toegevoegde waarde van het totale agrocomplex bedroeg in 2015 ruim 48 miljard euro. Daarmee draagt het totale agrocomplex voor 8% bij aan de totale nationale toegevoegde waarde. De toegevoegde waarde van het agrocomplex gebaseerd op buitenlandse grondstoffen is zo'n 3% van de nationale toegevoegde waarde; die van het agrocomplex gebaseerd op binnenlandse grondstoffen ligt het laatste decennium rond de 5% (Verhoog, 2017).

2.6 Snapshot 2018, de sector in één oogopslag

Eind mei 2018 heeft het AgriFoodTech Platform een zogenaamd snapshot van de agrifood sector gelanceerd. Het interessante is dat naast het agrocomplex zoals de meeste dat kennen, ook de techniek die agrarisch gerelateerd is, is meegenomen. Agrifood gaat over alles wat de agrarische sector voortbrengt en waar consumenten van genieten. Dan gaat het over de voedingsmiddelenindustrie, supermarkten en primaire agrarische bedrijven. Het agrifoodcomplex is dan ook minder omvattend dan het eerder genoemde agrocomplex (AgriFoodTech Platform, 2018).

Het agrifoodcomplex is in Nederland in 2018 goed voor 140 miljard euro omzet en goed voor 744.000 banen (8% van de Nederlandse beroepsbevolking). De techniek-sector toont zich daaropvolgend steeds meer en meer een aanverwante sector. 17 miljard euro van de omzet in de techniek-sector is agrarisch gerelateerd. Daarnaast zijn 135.000 mensen in de techniek werkzaam voor de agrarische sector (AgriFoodTech Platform, 2018).

De ontwikkelingen in de landbouw vragen om innovatie. Tussen de 0,5% en 1,0% van de uitgaven binnen het agrifoodcomplex worden in R&D geïnvesteerd, in de techniek sector is dit tussen de 6% en 7%. De technieksector is dus van grote waarde voor de landbouw en tevens andersom (AgriFoodTech Platform, 2018).

De snapshot toont een aantal welbekende ontwikkelingen aan. Zo is er een duidelijke trend zichtbaar in de afbouw van agrarische bedrijven en de veestapel. Ook stijgt de consumptie van duurzaam en biologisch voedsel, al gaat dit gestaag (AgriFoodTech Platform, 2018).

Daarnaast is de snapshot relevant als input voor een onderzoek binnen de Kempen. Het onderzoek laat duidelijk het belang zien van de agrarische sector. Enerzijds blijkt dit te zitten in de omzet, toegevoegde waarde en werkgelegenheid die de agrarische sector vertegenwoordigt en anderzijds het werk wat het oplevert voor leverende en afnemende bedrijven in de keten. Zo belicht dit onderzoek de techniek-sector als een steeds groter wordende agrarisch aanverwante sector. Dit zorgt weer voor werkgelegenheid voor bedrijven die op hun beurt weer diensten en goederen leveren aan deze techniek-sector (AgriFoodTech Platform, 2018).

3. Deelvragen

De deelvragen in dit onderzoek zijn dusdanig opgesteld dat zo optimaal bijdragen aan het beantwoorden van de hoofdvraag: *Wat zijn de economische gevolgen van de ontwikkelingen in de agrarische sector voor de agrarische sector en aanverwante bedrijven in de Brabantse Kempengemeenten?* De deelvragen doen een uitspraak over de huidige situatie, maar daarmee kan er juist een conclusie getrokken worden als het gaat over de toekomstige situatie waar de hoofdvraag op doelt. De huidige situatie zal dan worden uitgezet worden ten opzichte van de verwachtingen die er zijn voor de agrarische sector.

1. Wat zijn de kenmerken en aspecten van de agrarische sector binnen de Kempengemeenten?

Deze deelvraag brengt de agrarische sector binnen de Brabantse Kempengemeenten in kaart. Daarbij wordt aandacht besteed aan het aantal bedrijven, de bruto toegevoegde waarde en de werkgelegenheid die deze bedrijven creëren. Tevens wordt er ingegaan op algemene eigenschappen die de sector kenmerken. Deze deelvraag moet antwoord geven op de vraag wat de Kempengemeenten in huis hebben op agrarisch gebied.

2. Welke ontwikkelingen spelen er bij de agrarische sector binnen de Kempengemeenten?

Bij deze deelvraag zal erin worden gegaan op (recente) ontwikkelingen die van invloed zijn op de agrarische sector. Deze deelvraag moet antwoord geven op de vraag welke ontwikkelingen daadwerkelijk bedoeld worden in de hoofdvraag.

3. Wat voor soort bedrijven zijn binnen de Kempengemeenten agrarisch aanverwant?

Door het uitvoeren van dit onderzoek wordt duidelijk wat voor soort bedrijven nu daadwerkelijk gerelateerd zijn aan de primaire bedrijven binnen de Kempen. Deze deelvraag gaat hierop in, zo is het duidelijk om wat voor soort bedrijven het gaat in deelvraag 4 en 5.

Subdeelvraag 3.1 Wat verwachten agrarisch aanverwante bedrijven van de ontwikkelingen bij de agrarische sector? Daarnaast zal er onderzocht worden hoe agrarisch aanverwante bedrijven zelf de toekomst zien met de ontwikkelingen van de sector in het achterhoofd. De stelling welk effect een reductie van het aantal agrarische bedrijven heeft op hun bedrijf staat daarin centraal.

4. Wat is de bijdrage aan het bruto regionaal product van de agrarisch aanverwante bedrijven?

Deze deelvraag gaat in op de toegevoegde waarde op financieel gebied van bedrijven die betrokken zijn in de keten van agrarische bedrijven. De focus ligt dus op de toegevoegde waarde gerelateerd aan de agrarische sector. Overige bedrijfsresultaten zijn niet relevant voor dit onderzoek. Een nulmeting is nodig om een uitspraak te doen over de toekomst.

5. In hoeverre dragen de agrarisch aanverwante bedrijven bij aan de werkgelegenheid binnen de Kempengemeenten?

Een belangrijk aspect is de werkgelegenheid die de agrarische sector oplevert voor de aanverwante bedrijven. Daarom wordt er bekeken voor hoeveel banen de agrarische sector direct al dan niet indirect verantwoordelijk is. Ook hier wordt de focus gericht op werkgelegenheid gerelateerd aan de agrarische sector. Ook bij deze deelvraag gaat het om een nulmeting om uiteindelijk antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag.

4. Onderzoeksopzet

Dit hoofdstuk is bedoeld om inzicht te geven in de werkwijze van het onderzoek. Allereerst wordt toegelicht welke methoden gebruikt gaan worden per deelvraag om tot de gewenste resultaten te komen. Vervolgens wordt per deelvraag toegelicht waarom er voor een bepaalde methode wordt gekozen.

Dit onderzoek naar het economisch belang van de agrarische sector en de aanverwante bedrijven binnen de Brabantse Kempen is een beschrijvend onderzoek. Dit onderzoek wordt uitgevoerd door middel van zowel deskresearch als door middel van fieldresearch, waarbij gegevensverzameling centraal staat. De resultaten die uit dit beschrijvend onderzoek komen, zullen worden geëvalueerd in de conclusie. Met de resultaten uit het onderzoek en een evaluatie is het uiteindelijk mogelijk om met aanbevelingen te komen.

Het onderzoek bestaat uit zowel uit kwalitatieve als kwantitatieve methodes en kent ook een combinatie van fieldresearch en deskresearch. Deelvraag 1 wordt beantwoordt op basis van kwantitatief en kwalitatief onderzoek. Hiervoor zal er gebruik worden gemaakt van bestaande data. Het doel is door middel van deskresearch de primaire agrarische sector in kaart te brengen en daarbij hun aandeel in de regionale economie. Benodigde gegevens zullen onder andere worden geraadpleegd bij het CBS (statline), het rural data center gevestigd in Reusel en Rabobank de Kempen. Deze deelvraag wordt dus voor een groot deel beantwoordt met informatie die al voorhanden is, het optimaal benutten van bestaande informatie zorgt voor een effectieve aanpak. Deze deelvraag wordt daarnaast ook deels beantwoordt aan de hand van interviews.

Deelvraag 2 zal worden beantwoordt door een combinatie van fieldresearch en deskresearch. Enerzijds zullen er deskundigen op agrarisch gebied geïnterviewd gaan worden. Het interviewen van deze deskundige moet voor meer verdieping in het onderzoek zorgen. De interviews worden afgenomen op basis van een halfgestructureerd-interviewscript. Hierbij dienen de vragen vooral als leidraad, zodat het interview meerdere kanten op kan gaan, dit kan leiden tot nieuwe informatie en bruikbare bijvangst (Baarda et al., 2007). De volgende personen met specifieke kennis over de agrarische sector in de Kempen zijn geïnterviewd: De eerste is Adriaan Burgmans, manager agrarisch adviescentrum binnen Rabobank de Kempen. De tweede is Patrick van de Rijdt, relatiebeheerder binnen de Kempen vanuit de ZLTO. De derde is Teun van Oosterhout, adviseur binnen de Kempen vanuit het ZLTO. Deze mensen beschikken over veel kennis betreffende dit vakgebied. Zij hebben als adviseurs te maken met veel partijen binnen de triple-helix samenwerking en zijn daardoor ook in staat out-of-the-box te denken. Het raadplegen van deze experts draagt daarbij optimaal bij aan valide en betrouwbare resultaten. Naast het raadplegen van deze experts, zal er ook met behulp van deskresearch in worden gegaan op ontwikkelingen die spelen bij de agrarische sector. Uiteindelijk wordt deze deelvraag beantwoordt aan de hand van uitsluitend kwalitatief onderzoek.

Deelvraag 3, subdeelvraag 3.1 en deelvragen 4 en 5 zullen worden beantwoordt op basis van kwantitatief onderzoek. Hiervoor zal een representatieve steekproef door eenmalig een enquête af te nemen bij 368 bedrijven binnen de Kempengemeenten. Deze zullen willekeurig worden geselecteerd, maar om de betrouwbaarheid te waarborgen zal er wel rekening worden gehouden met een zo evenredig mogelijke verdelingen over gemeenten en sectoren. Om de bedrijven binnen de Kempengemeenten in kaart te brengen zal er gebruik worden gemaakt van secundaire data-analyse. Een relevantie database voor dit onderzoek is zijn Company.info en het CBS. Company.info is een database op basis van gegevens van de Kamer van Koophandel, binnen deze database zijn onder andere contactgegevens van bedrijven te vinden. Bij deelvraag 3 zal aan bedrijven worden gevraagd of ze zaken doen met primaire agrarische bedrijven binnen de Kempengemeenten. De bedrijven die

daarin het antwoord "ja" geven, kunnen dan worden gezien als agrarisch gerelateerd. Bij subdeelvraag 3.1 zal er daarnaast aan de bedrijven die aangegeven hebben zaken te doen met agrarische bedrijven een stelling voorgelegd worden. Deze stelling luidt: De verwachting is dat over 10 jaar 20% tot 30% van de agrarische bedrijven binnen de Kempen niet meer bestaan. Hoeveel effect verwacht u dat dit heeft op uw bedrijf? De resultaten uit deze stelling zullen nader worden gepresenteerd. Om de bijdrage aan het bruto regionaal product en werkgelegenheid van de agrarisch aanverwante bedrijven in kaart te brengen zullen de enquêtes worden ingezet. Zo wordt in kaart gebracht in hoeverre het Kempische bedrijfsleven zaken doet met de agrarische sector (zie bijlage 6). Om de uitslag van de enquêtes te illustreren zullen deze worden afgezet ten opzichte van het bruto regionaal product van de Kempengemeenten voor deelvraag 4. Deze cijfers zijn voorzien door waarstaatjegemeente.nl (onderdeel van Vereniging van Nederlandse Gemeenten). Voor deelvraag 5 zullen de resultaten uit de enquêtes worden afgezet ten opzichte van de totale werkgelegenheid in de Kempengemeenten. Deze cijfers zijn voorzien door LISA, het werkgelegenheidsregister van Nederland.

De steekproefgrootte wordt in eerste instantie bepaald op basis van een foutenmarge van 5%, een spreiding van 50% (standaard bij marktonderzoek) en een betrouwbaarheidsniveau van 95%, dit komt neer op 368 benodigde respondenten. Dit is een grootschalig economisch onderzoek, waarbij het van belang is zoveel mogelijk bedrijven in de Kempen te benaderen. Met als doel om 368 bedrijven om informatie te vragen is een enquête de enige goede optie. Met dit aantal zal er een uitspraak gedaan worden over het totale bedrijfsleven en over alle gemeenten samen. Er zal rekening worden gehouden met een evenredige verdeling van respondenten uit alle branches en gemeenten. De primaire agrarische bedrijven zelf zijn uiteraard buiten de steekproef gehouden. Dit levert de onderstaande gegevens op.

Steekproef	Waarde
Totaal aantal vestigingen binnen de Kempengemeenten	9370
Steekproefpopulatie (Vestigingen excl primaire agrarische bedrijven)	8432
Betrouwbaarheid	95%
Spreiding	50%
Foutenmarge	5%
Minimaal aantal respondenten	368
Totaal aantal respondenten	410

Tabel 4.1 Steekproefinformatie

Volgens tabel 4.1 zijn er dus 368 respondenten nodig, om de vooraf gestelde doelen te behalen. Het onderzoek is voorspoedig verlopen, waardoor het aantal respondenten uiteindelijk op 410 is uitgekomen in plaats van 368.

Het kwantitatieve onderzoek

De Kempengemeenten bieden plaats aan veel organisaties vanuit verschillende branches. Opgeteld kennen de gemeenten Bergeijk, Bladel, Eersel, Oirschot en Reusel-De Mierden inclusief de agrarische bedrijven 9370 vestigingen, Financiële holdings, beheermaatschappijen en soortgelijke worden hier buiten beschouwing gelaten, deze zijn economisch niet actief.

In dit onderzoek zijn de vestigingen opgesplitst in sectoren/branches zoals ze staan ingeschreven bij de Kamer van Koophandel en beschreven staan bij het CBS. De Kamer van Koophandel en het CBS maken in sommige gevallen wel gebruik van verschillende benamingen voor de verschillende branches, gekozen is om die van het CBS te hanteren. In tabel 4.2 zijn de vestigingen uitgesplitst naar

branche zoals ze geregistreerd staan bij het CBS. De aantallen geven de bedrijven per sector aan van alle 5 de Kempengemeenten opgeteld (CBS, 2018).

Branche/sector	Bergeijk	Bladel	Eersel	Oirschot	Reusel- De Mierden	Totaal
Landbouw, bosbouw en visserij (incl primaire bedrijven)	235 (196)	185 (135)	230 (193)	285 (227)	235 (187)	1170 (938)
Industrie	170	210	130	125	85	720
Waterbedrijven en afvalbeheer	5	5	5	5	0	20
Bouwnijverheid	330	315	265	215	245	1370
Groot en detailhandel	345	395	320	350	210	1620
Vervoer en opslag	45	35	50	55	40	225
Informatie en communicatie	70	65	60	70	35	300
Financiële dienstverlening en zakelijke diensten	530	510	570	570	255	2435
Verhuur en overige zakelijke diensten en dienstverlening	215	225	205	220	135	1000
Overige branches	105	95	115	120	75	510
Totaal	2050	2040	1950	2015	1315	9370

Tabel 4.2 overzicht aantal bedrijven per branche (CBS, 2018).

De aantallen in de bovenstaande tabel geven de vestigingen per branche aan van alle 5 de Kempengemeenten opgeteld. Uit deze aantallen zijn via steekproefberekeningen de benodigde aantal respondenten gekomen en tevens de benodigde aantal uitnodigingen gekomen.

In tabel 4.3 is in de tweede kolom het aantal vestigingen weergegeven, daarnaast staat de verdeling van bedrijven binnen de gemeenten. In de kolom 'Vestigingen totaal' is het totaal aantal vestigingen per gemeente weergegeven met daarnaast de werkelijke verdeling van vestigingen in de Kempen. In kolom zes staat de wegingsfactor, die wordt vermenigvuldigd met het aantal vestigingen uit de steekproef om tot het totale aantal vestigingen te komen.

Opmerking hierbij is dat de resultaten van de steekproef alleen representatief zijn voor de resultaten op totaalniveau binnen de Kempengemeenten. Op gemeente niveau zijn de resultaten niet representatief. Om tot een betrouwbaarheidsniveau van 95% te komen moeten er per gemeente meer respondenten worden ondervraagd.

Gemeente	Aantal vestigingen steekproef	Aantal vestigingen steekproef in %	Aantal vestigingen totaal (excl. Agrarische)	Vestigingen totaal in %
Bergeijk	105	25,3%	1854	22%
Bladel	109	26,2%	1905	22,6%
Eersel	60	14,5%	1757	20,8%
Oirschot	60	14,5%	1788	21,2%
Reusel – De Mierden	81	19,5%	1128	13,4%
Totaal	415 (Enkeling meerdere vestigingen)	100%	8432	100%

Tabel 4.3 weging respondenten per gemeente (CBS, 2018).

Om ervoor te zorgen dat de uitslagen uit de enquêtes representatief zijn en er daaruit gegronde conclusies kunnen worden getrokken zullen de enquêtes zodanig opgesteld worden dat de validiteit, betrouwbaarheid en representativiteit gewaarborgd worden (zie bijlage 6).

De resultaten van het onderzoek zijn te herleiden naar het aantal vestigingen, de bruto toegevoegde waarde en het aantal werknemers. Tabel 4.4 laat zien dat de bruto toegevoegde waarde volgens dit onderzoek in totaal €4.347.700.000 bedraagt.

Tabel 4.4 geeft de laatst beschikbare cijfers van het Bruto Gemeentelijk Product per Kempengemeente aan (Waarstaatjegemeente, 2015).

Gemeente	BGP (Bruto Gemeentelijk Product) in miljoen €
Bergeijk	522,5
Bladel	1245,8
Eersel	1397,8
Oirschot	920,2
Reusel- De Mierden	261,4
Totaal Kempengemeenten	4347,7

Tabel 4.4 Bruto gemeentelijk product per gemeente (Waarstaatjegemeente, 2015).

5. Resultaten.

5.1 Wat zijn de kenmerken en aspecten van de agrarische sector binnen de Kempengemeenten?

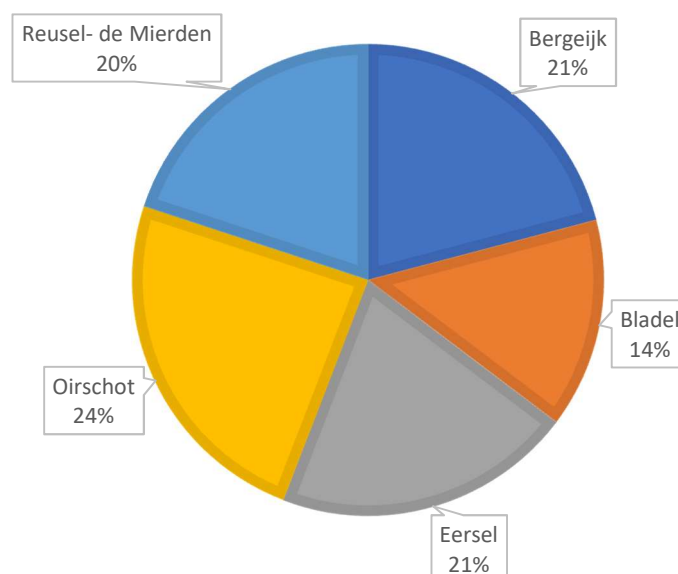
In deze deelvraag wordt de primaire agrarische sector beschreven binnen de Kempengemeenten. Daarbij wordt aandacht besteed aan het aantal bedrijven, de bruto toegevoegde waarde, de werkgelegenheid die deze bedrijven creëren en algemene eigenschappen van de sector.

Aantal landbouwbedrijven Kempengemeenten

Binnen de Kempen zijn er nog steeds honderden agrarische ondernemingen gevestigd. Begin 2018 bestond het gebied binnen de gemeenten Bergeijk, Bladel, Eersel, Oirschot en Reusel – de Mierden uit 938 landbouwbedrijven. Uitgesplitst ziet dat er per gemeente als volgt uit (CBS, 2018):

- Gemeente Bergeijk, bestaande uit de kernen 't Loo, Bergeijk, Luyksgestel, Riethoven, Weebosch en Westerhoven: 196 landbouwbedrijven.
- Gemeente Bladel, bestaande uit de kernen Bladel, Netersel, Casteren, Hapert en Hoogeloon: 135 landbouwbedrijven.
- Gemeente Eersel, bestaande uit de kernen Duizel, Eersel, Knegsel, Steensel, Vessem en Wintelre: 193 landbouwbedrijven.
- Gemeente Oirschot, bestaande uit de kernen Middelbeers, Oirschot, Oostelbeers en Spoordonk: 227 landbouwbedrijven.
- Gemeente Reusel – De Mierden, bestaande uit Hooge Mierde, Hulsel, Lage Mierde en Reusel: 187 landbouwbedrijven (CBS, 2018).

VERDELING LANDBOUWBEDRIJVEN IN KEMPENGEMEENTEN

Figuur 5.1: Verdeling landbouwbedrijven in Kempengemeenten (CBS, 2018).

Uit figuur 5.1 blijkt dat Bergeijk, Eersel, Oirschot en Reusel – De Mierden elkaar niet veel ontlopen als het gaat om het aantal primaire agrarische bedrijven. Gemeente Bladel valt wel buiten de boot met “slechts” 135 bedrijven. De Kempengemeenten zijn samen goed voor 9,5% van het totaal aantal primaire agrarische bedrijven binnen Noord-Brabant (Verhoog, 2017).

De landbouwbedrijven uit figuur 5.1 zijn actief in diverse branches. Daarbij zijn er bedrijven die zich bezighouden met meerdere verschillende activiteiten, een melkveehouder heeft bijvoorbeeld zowel grasland als mais staan voor hun vee. De volgende tabel laat het aantal landbouwactiviteiten in de Kempengemeenten zien. De opsomming van deze aantallen komt dus niet overeen met de hierboven genoemde aantallen, omdat bepaalde bedrijven meerdere activiteiten hebben en dus vaker voorkomen in deze tabel (CBS, 2018).

Branche	Bergeijk	Bladel	Eersel	Oirschot	Reusel - De Mierden	Totaal	In % van totaal
Akkerbouw	97	67	90	78	114	446	19,08%
Tuinbouw open grond	32	10	35	48	39	164	7,01%
Glastuinbouw	1	10	5	6	5	27	1,15%
Tuinbouw overig (champignons)	0	0	0	0	1	1	0,04%
Grasland en groenvoeder	177	122	172	201	153	825	35,29%
Rundvee	99	59	89	106	63	416	17,79%
Schapen	11	4	9	19	12	55	2,35%
Geiten	9	0	13	13	10	45	1,92%
Paarden	26	26	25	38	22	137	5,86%
Varkens	20	26	25	37	56	164	7,01%
Kippen	11	6	16	15	10	58	2,48%
Totaal	483	330	479	561	485	2338	100%

Tabel 5.1 Aantal bedrijfsactiviteiten van landbouwbedrijven in de Kempengemeenten (CBS, 2018).

Tabel 5.1 toont aan dat rundvee een groot gedeelte van de veeteelt inneemt. Dit verklaart voor een groot deel ook het aantal akkerbouw en grasland en groenvoeder activiteiten. Iedere rundveehouder heeft in principe ook land, voor de afdracht van mest en voedselproductie. Dit geldt overigens ook voor de paarden en schapenhouders. Binnen de Kempengemeenten zijn er opvallend weinig glastuinbouwbedrijven gevestigd in vergelijking met het totaal aantal landbouwbedrijven die gevestigd zijn in de Kempengemeenten.

Toegevoegde waarde primaire agrarische bedrijven binnen Kempengemeenten

De bruto toegevoegde waarde van de primaire agrarische sector binnen de Kempengemeenten wordt geraamd op ongeveer €114.000.000 met een omzet van om de nabij €465.500.000. Dit is op basis van extrapolatie uit gegevens over heel Noord-Brabant (Agrimatie, 2017).

Arbeidsmarkt primaire agrarische sector

In tabel 5.2 is te zien dat de 938 agrarische bedrijven verantwoordelijk zijn voor 2536 arbeidsplaatsen verdeeld over 1808 FTE. Deze bestaan voor een deel dus ook uit deeltijdbanen. Het aantal van 1808 FTE bestaat uit zowel de bedrijfseigenaren als ook hun werknemers. Ongeveer de helft van het

aantal FTE wordt vervuld door de bedrijfseigenaren. Voor elke gemeente geldt gemiddeld ongeveer 0,7 FTE per arbeidsplaats (CBS, 2017).

Gemeente	Aantal arbeidsplaatsen	Aantal FTE
Bergeijk	513	367
Bladel	356	254
Eersel	505	361
Oirschot	672	476
Reusel – De Mierden	490	350
Totaal	2536	1808

Tabel 5.2 Aantal FTE primaire agrarische sector (CBS, 2017).

Eigenschappen van de agrarische sector binnen de Kempengemeenten

Een van de experts waarmee gesproken is, is Adriaan Burgmans, manager Agrarisch Adviescentrum van Rabobank de Kempen. Hem is onder andere gevraagd wat de agrarische sector nu eigenlijk kenmerkt binnen de Kempengemeenten. Volgens hem speelt de melkveesector een grote rol in de identiteit van de agrarische sector in de Kempen. De melkveesector is goed vertegenwoordigd en bovendien veelal terug te vinden in het landschap van de Kempen. Ook varkenshouderijen zijn op bepaalde plekken te vinden in de Kempen, waaronder ook enkele forse bedrijven die ook hun stempel drukken op de regio (zie bijlage 7).

Ook is er gesproken met Patrick van de Rijdt en Teun van Oosterhout, medewerkers van de ZLTO. Volgens hen kenmerkt de agrarische sector in de Kempen zich aan een grote diversiteit met een grote melkveesector. Wel hebben de boeren in de Kempen te kampen met druk vanuit de omgeving, wat mede komt door de opsluiting tussen de steden, beken en natuurgebieden. Dit brengt beperkingen met zich mee maar biedt ook, meer dan in West of Oost Brabant, kansen met zich mee om omgevingskwaliteiten in de bedrijfsvoering in te passen. Dit heeft in De Kempen tot een eigenschelijkheid geleid waarbij schaalgrootte vooral te vinden is in de gemeente Reusel – De Mierden, andere Kempengemeenten zijn op basis van schaalgrootte een stuk minder.

Daarnaast doen het agrarische bedrijven het goed als het gaat over verbrede activiteiten. Verbrede activiteiten zijn massaal opgekomen, dat brengt boer en burger ook dicht bij elkaar, aldus Van Oosterhout (zie bijlage 13). Ook het UWV ziet dit landelijk als een ware trend. Steeds vaker kiezen agrarisch ondernemers ervoor om hun activiteiten te verbreden. Dit betekent dat ze naast agrarische werkzaamheden bijvoorbeeld een camping of Bed & Breakfast starten, recreatieve activiteiten aanbieden of een eet- of drinkgelegenheid inrichten. Door de verbreding van activiteiten treedt een bepaalde vorm van branchevervaging op met bijvoorbeeld horeca. Ook de productie en verkoop van alternatieve energie komt de laatste jaren op. Agrariërs zijn dan leveranciers van zonne-energie, windenergie of biogas. Reden van sommige ondernemers om de activiteiten te verbreden ligt in het feit dat zij niet verder willen of mogen uitbreiden, maar toch als bedrijf willen doorgroeien (UWV, 2016).

Analyse van de sector

Meerdere onderzoeken presenteren de verwachting dat het aantal agrarische bedrijven drastisch gaat afnemen de komende jaren. Naast de invloed die dat gaat hebben op agrarisch aanverwante bedrijven heeft dat uiteraard ook invloed op de sector in het algemeen. Daarom is er gekeken naar de sterke punten van de lokale sector en de kansen die er de komende jaren gaan komen voor de sector. Dit geeft antwoord op de vraag wat voor soort agrarische sector de Kempengemeenten

gedeeltelijk dreigen te verliezen. Onderstaand vindt u daarom een opsomming van de sterke punten van de lokale agrarische sector en kansen die er bestaan voor de sector. Deze opsomming is samengesteld dankzij input van de eerder genoemde deskundigen en relevante literatuur. Deze analyse is een onderdeel van een SWOT-analyse welke is opgesteld, deze analyse met bijbehorende confrontatiematrix is terug te vinden in bijlage 15.

Sterke punten van de agrarische sector in de Kempen

- De agrarische sector in de Kempen scoort goed op het gebied van kennis. Men weet waar het mee bezig is en het niveau van de sector is in de Kempen gewoonweg hoog (zie bijlage 7).
- De sector doet het goed op het gebied van flexibiliteit; bedrijven geven een goede reactie op de wet- en regelgeving die ingevoerd is door de overheid. Bedrijven krijgen er mee te maken en acteren hier goed op, of deze ingrepen nou positief of negatief zijn (zie bijlage 7 en 13).
- De agrarische ondernemers scoren goed op het gebied van ondernemerschap (zie bijlage 7).
- De sector acteert goed op de druk van de omgeving en zet dat om in kansen, bijv. door innovaties, verbreding of nieuwe concepten (zie bijlage 13).
- De agrarische sector in de Kempen kent heel veel verbrede activiteiten, ook van serieuze omvang (zie bijlage 13).

Kansen voor de agrarische sector in de Kempen

- Optimaal benutten van kennis in het voordeel van de concurrentiepositie; agrarische bedrijven nationaal, maar zeker ook in de Kempen, produceren veel meer dan dat wij in Nederland nodig hebben. Bedrijven zijn steeds grootschaliger en gespecialiseerd. Door deze specialisatie moet de sector in staat zijn concurrerend en onderscheidend te blijven. Nederland staat bovenaan als het gaat om de agrarische sector, andere landen volgen op ruime afstand maar proberen ons wel in te halen. De kennis die de sector in huis heeft moet optimaal benut worden onze huidige positie te bewaken (zie bijlage 7).
- De wereldwijde vraag naar vlees en andere landbouwgerelateerde producten zal door de stijgende wereldbevolking alleen maar toenemen. De sector kan én moet op een innovatieve manier hierop inspelen (zie bijlage 7).
- Meer in gesprek gaan met (bezorgde) burgers en waar mogelijk rekening houden met burgers, zouden het imago van de sector kunnen verbeteren (zie bijlage 8) en (zie bijlage 7).
- Op het gebied van innovatie is er nog winst te behalen voor de sector. Innovatie staat nooit stil, men zou daarom constant bezig moeten zijn met zaken naar een hoger niveau te trekken (zie bijlage 7).
- Het benutten van nieuwe marktconcepten. Dit hoeft niet alleen verbreden te zijn, maar ook andere manieren van ondernemen (zie bijlage 13).
- Voorop lopen op wetgeving (zie bijlage 13).

Deelconclusie deelvraag 1

De Kempengemeenten is het thuis van 938 landbouwbedrijven. Daarmee is het gebied goed voor 9,5% van het totaal aantal agrarische bedrijven binnen Noord-Brabant. Rundvee neemt het grootste deel van deze bedrijven in, en mede daardoor kenmerkt het gebied zich door veel akkerbouw en grasland activiteiten. De sector is goed voor ongeveer €114.000.000 bruto toegevoegde waarde (2,62% van het bruto regionaal product) met een omzet van om de nabij €465.500.000. De 938 bedrijven zijn goed voor ongeveer 2536 arbeidsplaatsen verdeeld over 1808 FTE.

Elke gemeente heeft een eigen identiteit als het over de agrarische sector gaat. Zo is Reusel – De Mierden een gemeente met bedrijven van grote schaalgrootte. De boeren in de Kempen hebben te kampen met druk vanuit de omgeving, wat mede komt door de opsluiting tussen de steden, beken en natuurgebieden. Daarnaast doen bedrijven het goed als het gaat over verbrede activiteiten.

Dankzij deze toename van verbrede activiteiten treedt ook branchevervaging met andere branches op.

De sector heeft veel kennis in huis en doet het mede daarom ook goed op het gebied van innovatie. De agrarische ondernemers staan er over het algemeen goed op, en worden ook geroemd om hun flexibiliteit. Voor de sector liggen er genoeg kansen. Zo stijgt de wereldwijde vraag naar voedsel, is er veel te winnen op imago-gebied, kan er geprofiteerd worden van nieuwe innovaties en gaan er nieuwe marktconcepten ontstaan. Waar er veel potentie is voor de sector, dreigt deze niet optimaal benut te gaan worden door de afname van het aantal agrarische bedrijven.

5.2 Welke ontwikkelingen spelen er bij de agrarische sector binnen de Kempengemeenten?

Dit onderzoek is een van de gevolgen van de ontwikkelingen die spelen in de agrarische sector. Om een duidelijk beeld te verschaffen om welke ontwikkelingen het nu daadwerkelijk gaat worden de belangrijkste opgesomd. De belangrijkste ontwikkelingen zijn op basis van interviews met experts en literatuur geselecteerd.

1. Specialisatie en schaalvergroting

De agrarische sector heeft zich vanaf 1950 in een razendsnel tempo ontwikkeld. En kent daarbij globaal vier kenmerkende perioden. Tot 1965 was het agrarisch bedrijf kleinschalig en streekeigen. Het bedrijfsgedeelte was in de meeste gevallen verbonden met het woongedeelte, vandaag de dag nog te zien als langgevelboerderijen. Vanaf 1965 kenmerkte de landbouwontwikkeling zich door schaalvergroting en rationalisatie en kwamen er grotere bedrijven. In de periode vanaf 1993 ging het hard met de schaalvergroting en kwamen er steeds grotere bedrijven met vaak meerdere locaties (Gies et al., 2016).

Bij deze laatste ontwikkelingen hoorde ook een explosieve groei van het aantal dieren en stallen. Het aantal bedrijven met meer dan tien banen is tussen 2008 en 2014 nationaal toegenomen met 220 procent. Opvallend is dat het aantal bedrijven totaal afneemt, terwijl de productie (BBP) alsmaar toe is genomen (UWV, 2016). Inherent aan deze groei is ook de opkomst van externe krachten, zoals gedetacheerden en ZZP'ers. Recente ontwikkelingen in de sector zorgen er in wezen voor dat agrarische bedrijven steeds meer op MKB bedrijven gaan lijken, de echte familiebedrijven van vroeger verdwijnen langzaam maar zeker uit het straatbeeld (zie bijlage 7).

Ondanks dat er in De Kempen en in heel Noord-Brabant nog tal van agrarische bedrijven gevestigd zijn is dit aantal na 2000 wel hard achteruitgegaan en daarmee de groei van het aantal bedrijven dus ook tot een einde gekomen. Zo waren er in 2000 nog 1511 landbouwbedrijven actief in de gemeenten Bergeijk, Bladel, Eersel, Oirschot en Reusel – De Mierden. Dit betekent dat het aantal landbouwbedrijven in de Kempen gemeenten is gedaald met 37,9% tussen 2000 (1511) en begin 2018 (938) (CBS, 2018). Onderzoeken van onder andere de ZLTO tonen aan dat deze trend nog even doorzet maar uiteindelijk zal stagneren (zie bijlage 11).

2. Verduurzaming en dierenwelzijn

In Nederland bestaat er vanuit burgers, media en politici grote aandacht voor het welzijn van vee en grootte van stallen. Ook is er steeds meer aandacht voor milieu, zoals uitstoot van broeikasgassen en risico's voor volksgezondheid. De agrarische sector drukt zijn stempel op het milieu. Zo wordt een groot deel van de ammoniak emissies veroorzaakt door de agrarische sector. Onder andere als gevolg van emissiearm bemesten, is de sector er echter in geslaagd om de ammoniakuitstoot terug te dringen, vanaf 1990 met 68 procent (UWV, 2016).

De sector zelf heeft de thema's dier- en plantgezondheid, voedselveiligheid, duurzaamheid en milieu ook zelf hoog op de agenda staan. Ook de ZLTO streeft ernaar om in de agrarische sector met minder energie, grondstoffen en emissies uiteindelijk maatschappelijker en duurzamer te kunnen produceren (UWV, 2016).

3. Innovatie in de agrarische sector

Een andere belangrijke en invloedrijke ontwikkeling is de opkomst van automatisering en robotisering in de agrarische sector. Sensortechniek, drones, zelfrijdende systemen en plukrobots

zijn aan de orde van de dag als we kijken naar de toekomst van de landbouw. Nieuwe technieken zijn nodig om te voorzien in de stijgende vraag naar voedsel in de wereld. Zo wordt er (ook in de Kempen) al geëxperimenteerd met drones. Drones kunnen grote stukken land inspecteren en inventariseren om bijvoorbeeld achterstand in platengroei te ontdekken en indien nodig extra te bemesten of te sproeien (Van Hooijdonk, 2015). Bedrijven zijn mede door deze technologische ontwikkelingen in staat te groeien.

Dat de technologie een grote rol speelt in de landbouw blijkt ook uit het feit dat de technologische industrie zich steeds harder maakt voor de food- en agrosector. Brancheorganisatie FME heeft een rapport geschreven waarin zij haar visie geeft op de rol van de technologische industrie in relatie met de voedselproducerende en verwerkende bedrijven. De visie van FME moet dienen als een 'inspiratiebron voor toekomstig beleid' en is om die reden aangeboden aan de vaste Kamercommissie Landbouw, Natuur en Voedselveiligheid (Bouwmeester, 24 maart 2018).

De reden dat FME dit gedaan heeft is dat in de technologische sector zich veel producenten bevinden van apparatuur voor in de food- en agrosector. Dit loopt uiteen van slachterijlijnen tot kasinrichting. De food- en agrarische sector zijn dus van belang voor de technologische sector en andersom. De jaarlijkse omzet van de technologiebedrijven in de agrarische sector varieert dan ook tussen de 13 en 15 miljard euro. De exportwaarde is zo'n 9 miljard euro. Deze positie kan onder druk komen te staan door veranderingen die zowel nationaal als internationaal spelen. Willen de technologische sector hun topositie handhaven, hebben bedrijven in de agro- en foodtechsector een Smart Food Industry-strategie nodig (Bouwmeester, 24 maart 2018).

4. Maatschappelijke druk

De maatschappelijke druk op de agrarische sector neemt toe, mede veroorzaakt door schaalvergroting en intensivering. Burgers maken zich druk om hun gezondheid, dierenwelzijn en het milieu (zie bijlage 7 en 13).

Zo maakt een burger uit de Kempen, die anoniem wenst te blijven zich grote zorgen om hem/haar gezondheid en die van de kinderen. Deze burger woont tussen meerdere varkenshouderijen in en heeft een grote akker voor het huis, die intensief wordt bewerkt. Wat opvalt is de vraagtekens die men heeft, men leest van alles en maakt zich mede daarom druk om onder andere fijnstof en ammoniak uitstoot, terwijl het moeilijk is te zeggen hoe de luchtkwaliteit nu daadwerkelijk is aan huis. Wel gaf deze burger aan dat ze veel last ondervinden van het spuiten op de akkers in de omgeving, wanneer dat gebeurt schiet dat bij deze mensen op de luchtwegen (zie bijlage 8).

Het vertrouwen in de agrarische sector is niet hoog, hij/zij maakt zich grote zorgen om duurzaamheid, milieu en dierenwelzijn. Wel is er respect voor de boeren, ook voor die in de omgeving. Het vertrouwen in de sector zou bij deze persoon stijgen wanneer boeren meer naar duurzame stalconcepten zouden gaan, zoals die een paar zijn opgekomen in de Kempen afgelopen jaren. Ook boeren hebben recht op een normale kostwinning, waar nodig verdienen boeren ook meer financiële steun van de overheden, om tot milieu en diervriendelijkere oplossingen te komen, aldus deze burger (zie bijlage 8).

Ook spreekt de geïnterviewde over een gebrek aan empathie van agrariërs richting burger. Een voorbeeld gaat ook over de gewassen, de desbetreffende boer is gevraagd een paar uur voordat ze gaan spuiten een appje te sturen zodat deze burger even met de kinderen van huis kan, dit blijkt dan weer niet mogelijk te zijn. "Het is jammer dat zoiets niet mogelijk is, dat er niet een klein beetje rekening wordt gehouden met omwonenden als ons" (zie bijlage 8).

5. Politieke invloed

Politieke invloed en regelgeving is de vijfde ontwikkeling. De politieke invloed op de sector is groot door het stellen van milieueisen en eisen aan dierenwelzijn. De ontwikkeling van de sector gaat daarom niet zonder slag of stoot. Mede dankzij de explosieve groei van agrarische bedrijven is de overheid meer in gaan grijpen. De overheid ziet dit als noodzaak om de ecologische footprint van de sector in bedwang te houden. Een van de oorzaken hiervan is de steeds groter wordende maatschappelijke druk op de sector (zie bijlage 7).

Een van de meest invloedrijkste ingrepen is een verordening vastgesteld door de Provinciale Staten in de zomer van 2017. Deze verordening bepaalt dat alle stallen in Brabant in 2022 moeten voldoen aan strengere eisen op het gebied van uitstoot van fijnstof en ammoniak. Opvallend is dat dit eerst was vastgesteld voor 2028. Volgens Maarten Everling, statenlid voor de SP was dit hard nodig. "Naast stank en gezondheidseffecten voor burgers is de neerslag van stikstof vanuit de veehouderij een groot probleem voor het milieu. Op papier lijken boeren aardig op weg te zijn, maar bij metingen blijkt de neerslag boven de kritische grens te liggen. Dat moet nu worden aangepakt" (Bakker, 7 oktober 2017).

Ook zijn alle boeren verplicht de dakbedekking van gebouwen met asbesthoudende dakbedekking vóór 2024 te verwijderen ('De belangrijkste asbestregels', z.d.).

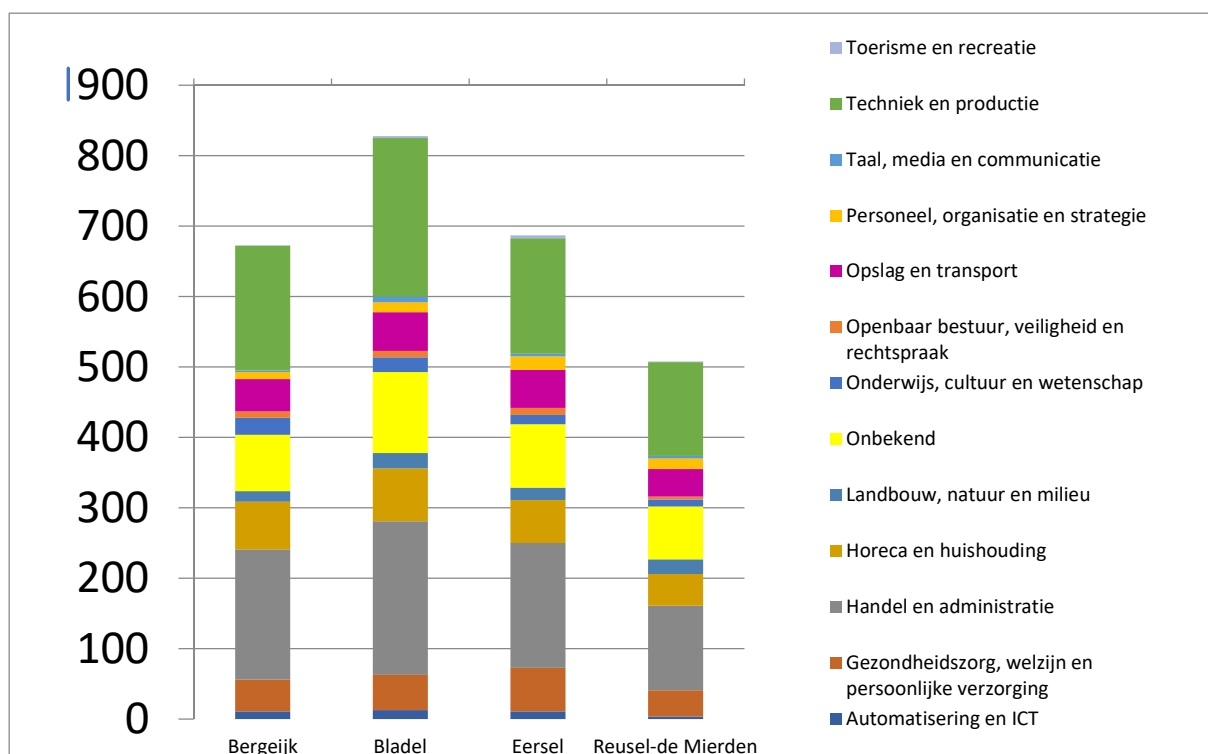
Zo is een aantal jaar geleden de BZV (Brabantse Zorgvuldigheidsscore Veehouderij) ingevoerd. De BZV gaat uit van de gedachte dat ontwikkelruimte verdiend moet worden en niet onbegrensd is. De BZV is een toets op diverse thema's om vast te stellen dat de ontwikkeling zorgvuldig is. Het vergt alleen veel investeringen om hieraan te voldoen, zo moet er aan veel bovenwettelijke eisen voldaan worden. Er blijken zoveel eisen te zijn dat het heel erg moeilijk is voor bedrijven om aan alle wet- en regelgeving te voldoen (zie bijlage 13).

In de melkveehouderij is er veel gebeurd de laatste jaren. Het invoeren van de vrije melkmarkt is daarvan de belangrijkste ontwikkeling geweest, 1 april 2015 werd namelijk de Europese melkquotum afgeschaft (Hadders, 31 maart 2015). Daarnaast heeft de melkveesector sinds 1 januari 2018 te maken met het fosfaatrechtenstelsel. Het doel van dit stelsel is om de productie van fosfaat bij melkvee onder het fosfaatplafond komt en blijft. Na het afschaffen van de melkquotum zijn bedrijven sterk gegroeid waardoor het productieplafond van fosfaat is overschreden ('Fosfaatrechten – algemene informatie', z.d.).

In Oost- en Midden Brabant hebben boeren (melkvee, schapen en nertsen uitgezonderd) te maken met 'staldering'. Het doel van dit systeem is gebieden met een hoge veedichtheid te voorkomen en leegstand van stallen tegen te gaan. Een veehouder mag binnen 'zijn' gebied uitsluitend nieuwe dierenverblijven bouwen als hij binnen datzelfde gebied verouderde dierenverblijven die in gebruik zijn, sloop. Voor iedere 10 m² nieuwe stal moet 11 m² bestaande stal gesloopt worden (Provincie Noord-Brabant, 2017).

6. Opvolgers

Veel ondernemers hebben geen bedrijfsopvolger. Voor veel bedrijven is dit een reden om te stoppen. Een van de oorzaken is de interesse van jongeren en werkzoekenden in de agrarische sector. Eind 2017 heeft het UWV een onderzoek gedaan naar de interesse van werkzoekenden voor alle Kempengemeenten op Oirschot na, zie tabel 5.3.

Tabel 5.3 Interesse van werkzoekenden (Neven, 2017)

Volgens Cor Pierik van het CBS zien boerenzoons - en dochters vaak geen brood meer in de agrarische sector. Bovendien zijn ze vaak beter geschoold dan vroeger en hebben dus ook andere mogelijkheden hebben. Kinderen van boeren kijken steeds meer en meer verder dan de agrarische sector (NOS, 2016). Daarnaast speelt ook het ondernemersklimaat voor potentiële boeren een rol. De steeds strengere wet- en regelgeving maakt het steeds lastiger ondernemen. Een voorbeeld hiervan komt van een melkveebedrijf in de Kempen, waarin vader en zoon actief waren. Dit was een bedrijf wat klaar stond voor de toekomst. Toch besloot de opvolger als gevolg van politieke besluiten ermee te stoppen. De wet- en regelgeving lijkt dan ook een behoorlijk afschrikkende effect te hebben (zie bijlage 7). Volgens Patrick van de Rijdt vraagt de wet- en regelgeving veel van ondernemers, wat ook een afschrikkende effect heeft voor jonge ondernemers. Toch zijn er volgens hem nog steeds wel gemotiveerde bedrijfsopvolgers (zie bijlage 13).

7. Vrijkomende agrarische bebouwing

In opdracht van de provincie Noord-Brabant heeft Alterra Wageningen UR onderzoek gedaan naar het huidige en de toekomstige leegstand van het agrarisch vastgoed in Noord-Brabant. Dit onderzoek is voor een deel te vergelijken met het onderzoek wat is uitgevoerd in het gebied van ZLTO Kempengrens (zie bijlage 11). Een van de gevolgen van bedrijfsbeëindiging is leegstand, wat daarmee meteen een van de belangrijkste items is voor gemeenten en provincie. Leegstand is daarmee ook een onderdeel van dit onderzoek en hoeft daarmee niet altijd als probleem te worden gezien (Gies et al., 2016). Een direct gevolg van het stoppen van bedrijven is leegstand, daarom is er een verband met het onderzoek van Alterra en het onderzoek naar het belang van de agrarische sector binnen de Kempengemeenten.

Er is sprake van een afname van agrarische bedrijven en schaalvergroting. Agrarische gebouwen verliezen daardoor hun agrarische functies en kunnen worden hergebruikt voor niet-agrarische

doeleinden of staan leeg. De woonhuizen op de vrijkomende erven blijven vaak bewoond door de voormalige boer of krijgen een nieuwe eigenaar.

Op deze vrijkomende agrarische locaties staat 8,6 miljoen vierkante meter agrarische bebouwing. Was de gemiddelde agrarische bedrijven op vrijkomende erven in het recente verleden ca. 820 vierkante meter, komende jaren gaat het om gemiddeld 1700 vierkante meter agrarische bebouwing per locatie. Er gaan dus steeds grotere bouwvolumes op de agrarische erven vrijkomen.

In de periode 2000-2012 zijn in Noord-Brabant ruim 4.500 agrarische bedrijven op ongeveer evenzoveel locaties gestopt. Tot aan 2030 wordt verwacht dat er nog eens 4.500 bedrijven op ca. 5.000 locaties zullen stoppen. Dit is ongeveer 40% van het huidige aantal agrarische bedrijven. De stoppersregeling Actieplan Ammoniak Veehouderij die in 2020 is afgelopen, de asbestsaneringsplicht in 2024 en de versnelde duurzaamheid landbouw 2024 zijn belangrijke aspecten die het bedrijfsbeëindigingsproces de komende jaren kunnen versnellen. Tabel 5.4 geeft een overzicht van de resultaten uit het onderzoek van Altera (Gies et al., 2016).

	2000-2012	2012-2030
Vrijkomende agrarische locaties	4.500 locaties	5.000 locaties
Gemiddelde oppervlakte per locatie	820 m ²	1.700 m ²
Omvang vrijkomende agrarische bebouwing	3,7 miljoen m ²	8,6 miljoen m ²
Hergebruik woonhuizen	1,0 miljoen m ²	1,6 miljoen m ²
Hergebruik als bedrijf	0,7 miljoen m ²	2,8 miljoen m ²
Leegstand	2 miljoen m ²	4,2 miljoen m ²

Tabel 5.4 : Overzicht onderzoek Alterra (Gies et al, 2016).

In tabel 5.4 is te zien dat er tussen 2000 en 2012 4.500 agrarische locaties zijn vrijgekomen, tussen 2012 en 2030 komen daar nog eens 5.000 locaties bij. De stallen die in de twintigste eeuw gebouwd zijn, zijn relatief klein en zullen niet direct grote problemen opleveren. De moderne stallen zijn wel een groter probleem. Al liggen deze uitdagingen vooral bij de politiek, zij zullen moeten gaan bekijken of er alternatieve mogelijkheden zijn voor deze stallen, zoals het vestigen van een opslag of metaalbedrijf. Per Kempengemeente is de prognose voor het areaal vrijkomende agrarische bebouwing tot 2030 als volgt:

- Gemeente Bergeijk: 17,07 hectare.
- Gemeente Bladel: 16,38 hectare.
- Gemeente Eersel: 15,75 hectare.
- Gemeente Oirschot: 20,83 hectare.
- Gemeente Reusel – De Mierden: 20,25 hectare (Gies et al., 2016).

Ten tijden van dit onderzoek kende de Kempen ongeveer 400 hectare agrarische bebouwing, de 90,28 hectare die leeg dreigt komen te staan zijn dus goed voor ongeveer 22,6% (Gies et al., 2016).

Deze ontwikkeling zorgt onder andere voor strengere regelgeving, bijvoorbeeld de eerdergenoemde staldingsregeling. Dit maakt dat het voor boeren steeds lastiger wordt om uit te breiden.

Deelconclusie deelvraag 2

Door het doen van deskresearch en fieldresearch zijn de 7 meest invloedrijkste ontwikkelingen binnen de agrarische sector in kaart gebracht. Specialisatie en schaalvergroting blijkt steeds meer

een vereiste om mee te gaan met de tijd. Niet iedere ondernemer kan en wil dit, waardoor bepaalde bedrijven afhaken. Op het gebied van duurzaamheid en dierenwelzijn wordt er ook steeds meer gevraagd van de sector. Deze ontwikkeling vraagt om steeds meer innovatie in de sector. Innovatie kan de sector veel brengen, maar vraagt ook grote investeringen. Niet iedere boer kan en wil hiermee in zee.

Een andere grote ontwikkeling is de maatschappelijke druk op de sector. Burgers maken zich steeds meer zorgen om hun gezondheid, dierenwelzijn en het milieu. Tussen de ontwikkelingen zijn veel verbanden te vinden. Zo is een steeds groter wordende ontwikkeling de politieke invloed op de sector, een gevolg van onder andere de eerder genoemde maatschappelijk druk en juist een oorzaak van meer eisen op het gebied van duurzaamheid en dierenwelzijn. Ook de ontwikkeling het gebrek aan opvolgers staat hiermee in verband. Naast het feit dat boerendochters en boerenzoons gewoonweg meer mogelijkheden zien vandaag de dag (ook buiten de sector), heeft de wet- en regelgeving een behoorlijk afschrikkeffect.

De laatste ontwikkeling blijkt vrijkomende agrarische bebouwing. Naast de problemen die het de sector oplevert is het een hoofdpijndossier voor de politiek. Deze ontwikkeling zorgt voor problemen in het buitengebied, ook voor de uitstraling van het buitengebied.

5.3 Wat voor soort bedrijven zijn binnen de Kempengemeenten agrarisch aanverwant?

In een eerder en tevens vergelijkbaar onderzoek heb ik gekeken naar het belang van de agrarische sector voor heel Noord-Brabant. Dit onderzoek ging veel minder in op de details, maar kent ook raakvlakken. De resultaten hiervan zijn te vinden in bijlage 5.

Voor dat onderzoek is er in kaart gebracht wat voor soort organisaties nu als agrarisch aanverwant kunnen worden gezien. Dat bleken er veel, de agrarische sector is een grote opdrachtgever voor veel verschillende bedrijven en daarnaast staan agrarische producten vaak aan het begin van een productieproces (zie bijlage 5).

De belangrijkste aanverwante bedrijven zijn: Fokkerij & veredeling, voeding, gezondheid, energiemaatschappij, gewasbescherming, zaai en pootgoed, behoeften ten behoeve van teelt en houderij van dieren, loonwerk, uitzendbureaus, overheid, adviesorganisaties, accountancy, fiscalisten, verzekeringsmaatschappijen, bouwbedrijven, chemiebedrijven, meststoffen bedrijven, dierbenodigdheden, bedrijfsbenodigdheden, banken, financiers, afvalverwerking, machine-industrie, communicatie voorzieningen, computerbedrijven, ongediertebestrijdingsbedrijven, slachterijen, verwerkende industrie en mesttransporteurs (zie bijlage 5).

Agrarisch aanverwante bedrijven blijken er veel te zijn, wel is er een verschil tussen aanverwante bedrijven die 100% afhankelijk zijn van de agrarische sector en bedrijven die naast de agrarische sector nog veel andere soorten klanten of toeleveranciers hebben (zie bijlage 5).

Een kenmerk van de agrarische sector is dat de sector bestaat uit bedrijven die zaken doen met veel verschillende organisaties, met name in het MKB. Bij de Rabobank de Kempen worden deze kortweg ook wel erfbetreders genoemd. Erfbetreders zijn alle bedrijven die om welke reden dan ook ooit zaken doen met agrarische bedrijven. Agrarische bedrijven zijn veelal bedrijven die de focus hebben op hun primaire activiteiten. Ook ondersteunende activiteiten -zoals de boekhouding en personeelszaken- worden veelal uitbesteed aan andere bedrijven. Toch zijn dit vooral bedrijven als Friesland Campina en Vion volgens (zie bijlage 7).

In dit onderzoek is duidelijk geworden wat voor soort bedrijven er binnen de Kempengemeenten zaken doen met primaire agrarische bedrijven. Hier gaat het om organisaties die dat zelden tot zeer vaak doen. Uiteraard horen daar de direct aanverwante bedrijven bij, zoals bedrijven die in de agrarische dienstverlening zitten, loonbedrijven en dierenartsen. In de industrie zien we bedrijven terug die in de landbouw- en machinemechanisatie actief zijn en in mindere mate installatiebedrijven, metaalbedrijven, houtbewerkingsbedrijven, constructiebedrijven en een bedrijf dat kwark produceert.

Binnen de bouwnijverheid hebben redelijk veel bedrijven aangegeven zaken te doen met agrarische bedrijven. Voorbeelden daarvan zijn: grond- en sloopwerk, klus- en timmerwerkzaamheden en bedrijven actief in de elektro. Van de respondenten uit de informatie en communicatie heeft iedereen aangegeven nooit te werken met agrarische bedrijven in de Kempen.

In de financiële en zakelijke dienstverlening zien we bedrijven in advies, accountancy, boekhouding en personeelsdiensten terug. In mindere mate ook ontwerp bureaus, marketingbureaus en bedrijven die in het risicobeheer zitten. Échte aanverwante bedrijven vinden we ook terug in het transport en afvalbeheer. Daar zijn melktransporteurs, mesttransporteurs en mestverwerkers terug te vinden.

In de groot en detailhandel vinden we naast veehandelaren en voederleveranciers ook bandendrukwisselsystemenleveranciers, zonnepaneelleveranciers en een compressorverkoper terug. Andere voorbeelden van bedrijven die aangegeven hebben ooit zaken te doen met primaire agrarische bedrijven zijn hoveniers, uitzendbureaus, administratiekantoren, bodemsanering/onderzoeken en containerverhuur. Het totale overzicht van soort bedrijven die aangegeven hebben ooit te maken te hebben met primaire agrarische bedrijven binnen de Kempen zijn terug te vinden in bijlage 12.

Door in kaart te brengen wat voor soort organisaties agrarisch aanverwant zijn, is ook duidelijk geworden in hoeverre iedere sector agrarisch aanverwant blijkt te zijn binnen de Kempengemeenten. Tabel 5.6 laat het percentage agrarisch aanverwante bedrijven zien per sector volgens de afgenomen steekproef.

Sector	Totaal
Industrie	27,1%
Bouwnijverheid	35,6%
Informatie en communicatie	0%
Financiële en zakelijke dienstverlening	33,9%
Vervoer en opslag	47,8%
Groot en detailhandel	33,3%
Overige branches	7,7%
Landbouw, bosbouw en visserij (excl. primaire bedrijven)	87,2%
Waterbedrijven en afvalbeheer	83,3%
Verhuur en overige zakelijke diensten en dienstverlening	33,3%

Tabel 5.5 Percentage agrarisch aanverwante bedrijven per sector

Tabel 5.5 geeft een beeld van het aantal bedrijven die aangegeven hebben ooit zaken te doen met primaire agrarische bedrijven. De tabel laat zien dat er naast de dienstverlening in de landbouw (Landbouw, bosbouw en visserij) water en afvalbedrijven veel te maken hebben met agrarische bedrijven. Deze tabel zegt nog niets over de mate waarin bedrijven agrarisch aanverwant zijn, hier komen we later in dit onderzoek nog op terug. Cijfers per gemeente zijn er ook, al zijn deze minder representatief (zie bijlage 14).

Subdeelvraag 3.1 Wat verwachten agrarisch aanverwante bedrijven van de ontwikkelingen bij de agrarische sector?

De bedrijven die genoemd zijn bij de beantwoording van deelvraag 3 is de volgende stelling voorgelegd: De verwachting is dat over 10 jaar 20% tot 30% van de agrarische bedrijven binnen de Kempen niet meer bestaan. Hoeveel effect verwacht u dat dit heeft op uw bedrijf? In tabel 5.6 zijn daarvan de resultaten weergegeven.

Antwoordmogelijkheid	Aantal	In % van totaal aantal antwoorden
Zeer weinig effect	57	38,2%
Weinig effect	53	35,6%
Veel effect	36	24,2%
Zeer veel effect	3	2%
Totaal	149	100%

Tabel 5.6 Verwachting effect op agrarisch aanverwante bedrijven volgens respondenten

De verwachtingen lijken volgens tabel 5.6 redelijk getemperd. Respondenten hadden vaak hetzelfde argument, namelijk het feit dat de bedrijven die overblijven gewoonweg de afname van het aantal bedrijven gaan compenseren. 26,2% van de respondenten verwacht desalniettemin een behoorlijke impact op hun bedrijf dankzij de ontwikkelingen binnen de agrarische sector.

Deelconclusie deelvraag 3

Naast de bedrijven die standaard worden gezien als agrarisch aanverwante bedrijven, zoals ongediertebestrijdingsbedrijven, slachterijen, verwerkende industrie en mesttransporteurs, kennen de Kempengemeenten een breed scala aan agrarisch aanverwante bedrijven. Deze zogenaamde "erfbetreders" variëren van loonbedrijven en dierenartsen tot aan metaalbedrijven en marketingbureaus (zie bijlage 12). Veel agrarisch aanverwante bedrijven zijn uiteraard terug te vinden in de landbouw dienstverlening en ook opvallend veel bij de sector waterbedrijven en afvalbeheer.

Agrarisch aanverwante bedrijven is gevraagd hoe zijn hun toekomst zien ten aanzien van de ontwikkelingen bij de agrarische sector. 26,2% van de ondervraagden verwachten dat de ontwikkelingen een aanzienlijke impact op hun bedrijf kan gaan hebben. Bij de overige 73,8% wordt opvallend vaak het argument gebruikt dat de bedrijven die overblijven gewoonweg de afname van het aantal bedrijven gaan compenseren.

5.4 Wat is de bijdrage aan het bruto regionaal product van de agrarisch aanverwante bedrijven?

In deze deelvraag is onderzocht hoeveel van de bedrijven binnen de Kempengemeenten zaken doen met agrarische bedrijven. Vervolgens is de manier waarop en in welke mate deze bedrijven agrarisch aanverwant zijn. Tot slot wordt de bijdrage aan het bruto regionaal product van de aanverwante bedrijven van de agrarische sector weergegeven. De focus ligt daarbij dus om het gedeelte van de toegevoegde waarde is agrarisch gerelateerd is. Deze deelvraag geeft een beeld van de huidige situatie. Juist met dit beeld kan er een forecast gemaakt worden voor bepaalde scenario's.

Agrarisch gerelateerde bedrijven

In tabel 5.7 is te zien hoeveel van de bedrijven agrarisch gerelateerd zijn, hierin is nog geen onderscheid gemaakt of deze bedrijven leverancier of afnemer zijn. Ook is gevraagd aan bedrijven of dit ook voor bedrijven binnen de Kempen geldt. Bedrijven is gevraagd of ze ooit een dienst of product leveren of al dan niet afnemen van agrarische bedrijven. Dat kan dus zowel op sporadisch als regelmatig niveau zijn. In de onderstaande tabel is de uitslag te zien als het gaat om de verhoudingen tussen bedrijven die zaken doen met agrarische bedrijven binnen de Kempen, bedrijven die dat uitsluitend te doen met agrarische bedrijven buiten de Kempen en bedrijven die nooit zaken te doen met primaire agrarische bedrijven.

Agrarisch gerelateerd?	Aantal	Percentage
Doet zaken met agrarische bedrijven	3272	38,8%
Doet zaken met agrarische bedrijven binnen de Kempen	3061	36,3%
Doet zaken met agrarische bedrijven maar uitsluitend buiten de Kempen	211	2,5%
Doet nooit zaken met agrarische bedrijven	5160	61,2%

Tabel 5.7 Aantal bedrijven die zaken doen met agrarische bedrijven

36,3% van de bedrijven binnen de Kempengemeenten heeft ooit te maken met Kempische agrarische bedrijven. Wat opvalt is het laag aantal bedrijven die uitsluitend te maken hebben met agrarische bedrijven buiten de Kempen, dit is slechts 2,5%. In bijlage 14 is de verdeling van de agrarisch gerelateerde bedrijven per branche te vinden.

In tabel 5.8 is het aantal agrarisch gerelateerde bedrijven per gemeente weergegeven. Ook in deze tabel is er geen onderscheid gemaakt tussen afnemers en leveranciers. Zoals eerder aangegeven gaat het hier om vestigingen die aangegeven hebben ooit zaken te doen met primaire agrarische bedrijven. Dat kan dus in verschillende maten zijn. Ook dient er rekening gehouden te worden met de vorige tabel, een klein gedeelte van deze vestigingen doet dus uitsluitend zaken met primaire agrarische bedrijven buiten de Kempengemeenten, dit zijn er namelijk 202.

Gemeente	Aantal	% van alle vestigingen	In % t.o.v. totaal
Bergeijk	653	35,2%	19,8%
Bladel	717	37,6%	21,8%
Eersel	644	36,7%	19,6%

Oirschot	775	43,3%	23,6%
Reusel- De Mierden	501	44,4%	15,2%
Totaal Kempengemeenten	3272	38,8%	100%

Tabel 5.8 Aantal agrarisch gerelateerde bedrijven per gemeente.

Uit tabel 5.8 valt te concluderen dat het percentage agrarisch gerelateerde bedrijven bij iedere gemeente rond de 40% ligt. Oirschot scoort in aantallen het hoogst met 775 bedrijven die ooit te maken hebben met agrarische bedrijven. Reusel- De Mierden scoort in aantallen het laagste, maar relatief gezien juist het hoogste.

Bedrijven is gevraagd op welke manier ze zaken doen met agrarische bedrijven, in de onderstaande tabel is weergegeven hoe dit is verdeeld. Dit gaat uitsluitend om de bedrijven die aangegeven hebben ooit zaken te doen met primaire agrarische bedrijven binnen de Kempengemeenten. Bedrijven kunnen dat uiteraard op verschillende manieren doen, daarom correspondeert hier niet het totaal aantal met het totaal aantal bedrijven die agrarisch gerelateerd zijn. De aantallen zijn gebaseerd op het aantal bedrijven die zaken doen met agrarische bedrijven binnen de Kempengemeenten (3061). Om het beter te illustreren zijn de verhoudingen tussen de opties aangegeven.

Op welke manier doet u zaken met agrarische bedrijven binnen de Kempengemeenten?	Aantal (Incl. dubbeltellingen)	Percentage (van bedrijven die zaken doen met agrarische bedrijven binnen de Kempengemeenten)	Verhouding
Toelevering	866	28,3%	26,6%
Verwerking	251	8,2%	7,7%
Transport en/of distributie	211	6,9%	6,5%
Overige diensten	1925	62,9%	59,2%

Tabel 5.9 Verdeling connectie met agrarische sector

In de vorige tabel is de totale verdeling weergegeven van de manier waarop bedrijven binnen de Kempen een relatie hebben primaire agrarische bedrijven. Tabel 5.10 geeft meer inzicht in de relatieve verdeling per gemeente. In bijlage 9 wordt dit uitgedrukt in absolute cijfers ten opzichte van de gehele populatie.

Gemeente	Toelevering	Verwerking	Transport en/of distributie	Overige diensten	Totaal
Bergeijk	30,0%	2,5%	12,5%	55,0%	100%
Bladel	27,1%	4,2%	10,4%	58,3%	100%
Eersel	13,0%	4,3%	4,3%	78,3%	100%
Oirschot	30,8%	15,4%	3,8%	50,0%	100%
Reusel- De Mierden	23,8%	11,9%	11,9%	52,4%	100%
Kempengemeenten (incl. dubbeltellingen)	28,3%	8,2%	6,9%	62,9%	100%

Tabel 5.10 Verdeling per gemeente

In deze tabel valt op dat Bergeijk en Bladel zo goed als identiek zijn als het gaat over de relatie met agrarische bedrijven. De andere 3 gemeenten verschillen van elkaar, Eersel valt op in de lage mate van toelevering en juist hoge mate van dienstverlening. Oirschot schiet boven de rest uit als het gaat over verwerking.

De bruto toegevoegde waarde

Deelnemende respondenten die zaken doen met primaire agrarisch bedrijven binnen de Kempengemeenten is tevens gevraagd in welke mate zij dat doen. Omdat dit lastig is in te schatten voor respondenten is er gebruik gemaakt van interval-antwoorden (zie bijlage 6). In de volgende tabellen zijn daarvan de uitkomsten zichtbaar over alle Kempengemeenten samen. Aantal bedrijven op basis van tabel met de totalen.

Percentage van toegevoegde waarde gerelateerd aan primaire agrarische bedrijven		
Interval	Aantal bedrijven	Percentage van totaal
0% - 10%	1181	42,3%
11% - 20%	344	12,3%
21% - 30%	86	3,1%
31% - 40%	21	0,8%
41% - 50%	150	5,4%
51% - 60%	150	5,4%
61% - 70%	129	4,6%
71% - 80%	86	3,1%
81% - 90%	129	4,6%
91% - 100%	515	18,5%

Tabel 5.11 Uitkomst enquête; bedrijven die producten of diensten leveren

Percentage van verwerking en/of distributie		
Interval	Aantal bedrijven	Percentage van totaal
0% - 10%	188	40,7%
11% - 20%	34	7,4%
21% - 30%	17	3,7%
31% - 40%	17	3,7%
41% - 50%	17	3,7%
51% - 60%	0	0,0%
61% - 70%	17	3,7%
71% - 80%	17	3,7%
81% - 90%	0	0,0%
91% - 100%	154	33,3%

Tabel 5.12 Uitkomst enquête; bedrijven die producten verwerken en/of transporteren/distribueren.

In de bovenstaande tabel valt wellicht op dat bij 2 intervallen het antwoord 0 is. Dit heeft te maken met het feit dat er niet zoveel bedrijven hebben aangegeven op deze manier zaken te doen met primaire agrarische bedrijven, en deze intervallen geen enkele keer als antwoord zijn gegeven. Ook konden respondenten meerdere opties kiezen, waardoor ze in beide tabellen zijn terug te vinden.

Tabellen 5.11 en 5.12 geven inzicht in de mate waarin bedrijven binnen de Kempengemeenten zaken doen met primaire agrarische bedrijven. Beide tabellen laten zien dat de meeste bedrijven tussen de

0% en 10% agrarisch gerelateerd zijn gevolgd door de bedrijven die (bijna) volledig agrarisch gerelateerd zijn. Bedrijven die aangegeven hebben dat tussen de 0% en 10% van hun afzet en/of verwerking en/of distributie zit, hebben aangegeven dat ze wel ooit te maken hebben met agrarische bedrijven maar wel in sporadische mate. Ongeveer 22,3% is voor minimaal 11% agrarisch gerelateerd.

Om de cijfers uit tabellen 5.11 en 5.12 in perspectief te zetten zijn deze in tabel 5.13 te zien in verhouding tot het BGP per gemeente (zie hoofdstuk 4) en opgeteld. Opgeteld kunnen de BGP's worden gezien als het bruto regionaal product van de Kempengemeenten.

Gemeente	Bruto toegevoegde waarde agrarisch gerelateerd in €	In % t.o.v. totaal
Bergeijk	79.107.000	15,14%
Bladel	139.280.000	11,18%
Eersel	124.264.000	8,89%
Oirschot	113.921.000	12,38%
Reusel – De Mierden	50.607.000	19,36%
Totaal Kempengemeenten	684.376.000	15,74%

Tabel 5.13 Bruto toegevoegde waarde

De bijdrage aan het bruto regionaal product van de agrarisch gerelateerde bedrijven bedraagt ongeveer €684.376.000. Dit wil zeggen dat buiten de toegevoegde waarde van de primaire agrarische bedrijven 15,74% van het bruto regionaal product agrarisch gerelateerd is.

Deelconclusie deelvraag 4

Kwantitatief onderzoek wijst uit binnen de Kempengemeenten 3272 (38,8%) bedrijven zaken doen met primaire agrarische bedrijven waarvan 3061 (36,3%) dat onder andere met bedrijven doen die gevestigd zijn binnen het onderzoeksgebied. 5160 (61,2%) bedrijven blijken nooit zaken te doen met agrarische bedrijven. 26,6% zit in de toelevering, 7,7% verwerkt agrarische producten, 6,5% transporteert en slaat agrarische producten op en 59,2% zit in de overige dienstverlening.

De agrarisch aanverwante bedrijven zijn samen goed voor ongeveer €684.376.000 agrarisch gerelateerde toegevoegde waarde, dit is 15,74% van het bruto regionaal product.

5.5 In hoeverre dragen de agrarisch aanverwante bedrijven bij aan de werkgelegenheid binnen de Kempengemeenten?

Naast de economische waarde van de agrarisch gerelateerde bedrijven is onderzocht voor hoeveel werkgelegenheid de primaire agrarische bedrijven zorgen. Er is onderzocht voor hoeveel FTE de agrarische sector zorgt bij de agrarisch aanverwante bedrijven en hoeveel procent dit is van de totale werkgelegenheid binnen de organisatie. In tabel 5.14 is weergegeven hoeveel FTE er agrarisch gerelateerd is bij agrarisch gerelateerde bedrijven in de Kempen.

Aantal FTE	Aantal	Percentage (van totaal)
0-2	2565	83,8%
3-5	309	10,1%
6-10	61	2,0%
11-20	61	2,0%
21-30	21	0,7%
31-50	21	0,7%
Meer dan 50	21	0,7%

Tabel 5.14 Aantal FTE agrarisch gerelateerd

In tabel 5.14 valt op dat er veel bedrijven zaken doen met de agrarische sector rond de 1 FTE, dit zijn veelal eenmanszaken gebleken of middelkleine bedrijven die voor een klein gedeelte agrarisch aanverwant zijn. Grote agrarische bedrijven, die voor meer dan 6 FTE agrarisch aanverwant zijn, zijn samen goed voor 6,1% van de bedrijven die agrarisch aanverwant zijn.

De bovenstaande cijfers zeggen meer over de omvang van de agrarisch aanverwante bedrijven. Tabel 5.15 geeft een betere inzicht in de relatieve cijfers.

% van de totale werkgelegenheid	Aantal	Percentage (van totaal)
0% - 10%	1335	43,6%
11% - 20%	266	8,7%
21% - 30%	122	4,0%
31% - 40%	104	3,4%
41% - 50%	104	3,4%
51% - 60%	104	3,4%
61% - 70%	144	4,7%
71% - 80%	122	4,0%
81% - 90%	144	4,7%
91% - 100%	615	20,1%

Tabel 5.15 % van de totale werkgelegenheid agrarisch gerelateerd

Tabel 5.15 geeft een belangrijk beeld van het belang van de agrarische sector binnen de Kempengemeenten. De bedrijven die tussen de 0% en 10% werk hebben aan de primaire agrarische sector doen dat voor een groot deel sporadisch. Bedrijven die aangeven tussen de 11% en 100% werk te hebben aan de agrarische sector kunnen worden gezien als bedrijven die "geregeld" zaken doen met primaire agrarische bedrijven. Daarnaast geeft het relatief ook een beeld als het gaat over arbeid die agrarisch gerelateerd is. 28,8% van de agrarisch aanverwante bedrijven heeft voor minimaal 71% aan werk hierin, dit is 10,4% van het totaal aantal bedrijven.

Om deze cijfers in perspectief te zetten zijn ze uitgezet ten opzichte van de totale werkgelegenheid binnen de Kempengemeenten. De werkgelegenheid van de primaire agrarische sector zijn hier uiteraard buiten beschouwing gelaten. In tabel 5.16 zijn deze weergegeven (LISA, 2017). Tabel 5.16 laat zien hoeveel FTE per gemeente en totaal gerelateerd is aan agrarische bedrijven binnen de Kempengemeenten.

Gemeente	Aantal FTE totaal	Aantal FTE agrarisch gerelateerd	Aantal FTE agrarisch gerelateerd in % t.o.v. totaal
Bergeijk	6345	955	15,05%
Bladel	10498	1383	13,17%
Eersel	7527	633	8,42%
Oirschot	8388	1126	13,42%
Reusel – De Mierden	2930	537	18,33%
Totaal Kempengemeenten	35688	4950	13,87%

Tabel 5.16 Werkgelegenheid Kempengemeenten excl. agrarische bedrijven met werkgelegenheid agrarisch gerelateerd (LISA, 2017).

Wat betreft de totale werkgelegenheidscijfers scoort Bladel hoog. Mede door de grote industrie die de gemeente kent. Reusel – De Mierden valt juist op door de laagste werkgelegenheid, wat gedeeltelijk ook inherent is aan het feit dat ze veruit de minste inwoners hebben.

Volgens dit onderzoek scoort Reusel – De Mierden relatief het hoogste wat werkgelegenheid agrarisch gerelateerd betreft. Dit scheelt maar liefst rond de 10% met de laagste score, die van Eersel. Gekeken naar de overall resultaten uit de enquête, is binnen de Kempengemeenten 4950 FTE agrarisch gerelateerd, samen met de 1808 FTE's (zie deelvraag 1) in de primaire sector is de agrarische sector goed voor 6758 FTE. De niet agrarische activiteiten zijn goed voor 30.738 FTE.

Deelconclusie deelvraag 5

Naast de economisch waarde die agrarisch aanverwante bedrijven vertegenwoordigen, zijn primaire agrarische bedrijven ook verantwoordelijk voor werkgelegenheid in het bedrijfsleven. 6,1% van de agrarisch aanverwante bedrijven leveren minimaal 6 FTE aan agrarische activiteiten. 43,6% van de agrarisch aanverwante bedrijven werkt slechts tussen de 0% en 10% voor de agrarische bedrijven. 28,8% doet dit voor minimaal 71%.

In relatie tot de totale werkgelegenheid binnen het onderzoeksgebied is de agrarische sector indirect goed voor 4950 FTE, oftewel 13,87% van de totale werkgelegenheid. De overige 30.738 FTE is niet agrarisch gerelateerd.

6. Conclusie

In dit onderzoek is gezocht naar het antwoord op de vraag: Wat zijn de economische gevolgen van de ontwikkelingen in de agrarische sector voor de agrarische sector en aanverwante bedrijven in de Brabantse Kempengemeenten? Om een antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag is er bij de deelvragen ingegaan op de situatie zoals deze nu is.

De Kempengemeenten blijken een sterke agrarische sector in huis te hebben, waarbij iedere gemeente een eigen identiteit kent. De sector heeft veel kennis in huis en doet het mede daarom goed op het gebied van innovatie. Daarnaast is er veel potentie voor de sector, deze dreigen door de ontwikkelingen in de sector niet benut te gaan worden.

7 ontwikkelingen blijken voor de huidige gang van zaken te zorgen; de afname van agrarische bedrijven. De ontwikkelingen specialisatie en schaalvergroting, duurzaamheid en dierenwelzijn en innovatie vragen steeds meer van de ondernemer. Niet iedere ondernemer kan en wil dit, waardoor bepaalde bedrijven afhaken. Deze ontwikkelingen kunnen de sector veel brengen, maar vragen daarentegen wel grote investeringen. Een andere grote ontwikkeling is de maatschappelijke druk op de sector. Burgers maken zich steeds meer zorgen om hun gezondheid, dierenwelzijn en het milieu. Tussen de ontwikkelingen zijn veel verbanden te vinden. Zo is een steeds groter wordende ontwikkeling de politieke invloed op de sector, een gevolg van onder andere de eerder genoemde maatschappelijk druk en juist een oorzaak van meer eisen op het gebied van duurzaamheid en dierenwelzijn. Ook het gebrek aan opvolgers staat hiermee in verband, de eerder genoemde ontwikkelingen zorgen voor een afschrikkende effect. De laatste ontwikkeling blijkt vrijkomende agrarische bebouwing. Naast de problemen die het de sector oplevert blijkt het een hoofdpijndossier voor de politiek.

In dit onderzoek is specifiek onderzoek gedaan naar de term 'agrarisch aanverwante bedrijven'. Naast de bedrijven die standaard worden gezien als agrarisch aanverwante bedrijven, zoals ongediertebestrijdingsbedrijven, slachterijen, verwerkende industrie en mesttransporteurs, kennen de Kempengemeenten een breed scala aan agrarisch aanverwante bedrijven. Agrarisch aanverwante bedrijven variëren van loonbedrijven tot aan metaalbedrijven. Deze agrarisch aanverwante bedrijven is gevraagd hoe zij hun toekomst zien ten aanzien van de ontwikkelingen bij de agrarische sector. 26,2% van deze ondernemers verwachten dat de ontwikkelingen een aanzienlijke impact op hun bedrijf kan gaan hebben. De ondernemers die zich minder druk maken verwachten dat schaalvergroting de afname van het aantal bedrijven zal gaan compenseren.

Kwantitatief onderzoek wijst uit dat binnen de Kempengemeenten 3272 (38,8%) bedrijven zaken doen met primaire agrarische bedrijven waarvan 3061 (36,3%) dat onder andere met bedrijven doen die gevestigd zijn binnen het onderzoeksgebied. 5160 (61,2%) bedrijven blijken nooit zaken te doen met agrarische bedrijven.

Op basis van de beschrijving van de primaire sector in deelvraag 1 en de agrarisch aanverwante bedrijven in deelvraag 4 en 5, zijn de totale agrarische activiteiten duidelijk. De bruto toegevoegde waarde van de agrarische sector is ongeveer €114.000.000, dit is 2,62% van het bruto regionaal product. Deze 938 bedrijven zijn daarnaast goed voor €684.376.000 agrarisch gerelateerde toegevoegde waarde, dit is 15,74% van het bruto regionaal product. Dat wil dus zeggen dat 18,36% van de totale economische activiteit agrarisch of agrarisch gerelateerd is.

De agrarische sector is daarnaast goed voor 1808 FTE, 5,1% van totale werkgelegenheid binnen de Kempengemeenten. De agrarisch aanverwante bedrijven blijken daarnaast goed voor 4950 FTE (13,87%) agrarisch gerelateerd. Dat wil dus zeggen dat ongeveer 18,97% van de werkgelegenheid agrarisch gerelateerd is.

Dankzij dit onderzoek is er een forecast mogelijk. Afhankelijk van hoe de toekomst zich gaat vormen zullen de gepresenteerde cijfers op termijn gaan afnemen. De huidige verwachtingen zijn dat tussen de 20% en 30% van de agrarische bedrijven over 10 jaar niet meer bestaan. Dat betekent dat de bruto toegevoegde waarde van de agrarische activiteiten zal gaan afnemen tussen de €159.376.000 en €239.513.000, waarmee het relatieve aandeel in het bruto regionaal product aanzienlijk zal gaan afnemen. Voor de werkgelegenheid geldt dit hetzelfde. Het aantal FTE zal ongeveer afnemen met van 1352 tot 2027 FTE. Elke afname van het aantal primaire agrarische bedrijven kan worden afgezet ten opzichte van de resultaten in dit onderzoek.

7. Aanbevelingen

Dankzij de resultaten in de dit onderzoek kunnen volgende stappen worden gemaakt. Deze komen enerzijds voor uit de beantwoording van de hoofdvraag en anderzijds uit andere belangrijke zaken die aan het licht zijn gekomen tijdens dit onderzoek.

Vervolgonderzoeken

- Met name tijdens het afnemen van de enquêtes is aan het licht gekomen dat agrarisch aanverwante bedrijven eigenlijk verder gaan dan waar nu rekening mee wordt gehouden. Zo gaven meerdere ondernemers aan zaken te doen met grote agrarisch aanverwante bedrijven (zoals Vencomatic, en de MS Schippers). Het bedrijfsleven profiteert dus op hun beurt ook weer van de agrarisch aanverwante bedrijven. Een onderzoek verder in de keten zou daarom interessant zijn.
- Nu is binnen dit onderzoek een representatieve uitspraak te doen voor alle 5 de Kempengemeenten samen. Wil men een betrouwbaardere uitspraak doen per gemeente, zou een verlenging van het onderzoek mogelijk zijn. Dat komt neer op ongeveer 350 respondenten per gemeente, ofwel 1750 respondenten in totaal.
- Dit onderzoek toont aan dat er veel barrières zijn voor agrarische ondernemers en er daardoor veel redenen zijn om te stoppen. Een onderzoek naar het weghalen van de omvang en het weghalen van deze barrières zou relevant zijn.
- In dit onderzoek is gebleken dat er veel potentie is voor de sector. Met name de stijgende wereldbevolking vraagt om meer landbouwproducten. Een onderzoek naar het niet benutten van deze potentie zou de economische gevolgen van de afname van het aantal agrarische bedrijven nog beter in kaart brengen.

Actiepunten

- De resultaten in dit onderzoek zouden geschikt zijn als onderdeel van de beleidsteksten van de Kempengemeenten. Hierin wordt de sector meestal al benoemd, de resultaten uit dit onderzoek zijn daarop een goede toevoeging.
- Resultaten uit dit onderzoek zijn ook geschikt als input voor een gezamenlijke structuurvisie van de 5 Kempengemeenten voor de landbouw. Beleid op het gebied van landbouw wordt teveel decentraal gevoerd, ook lokaal.
- Binnen het project skills labs hebben ze antwoorden op hun vragen gekregen. Daarmee is er een beeld van de transitie van de agrarische sector en welke economische gevolgen dit heeft. Geadviseerd wordt om niet alleen de focus te leggen op nieuwe verdienmodellen voor agrariërs, maar ook te kijken naar hoe het mogelijk is om agrariërs te behouden.
- Grote bedrijven in het agrocomplex moeten goed ondersteund en gefaciliteerd worden, om deze ook binnen de regio te behouden. De Kempengemeenten hebben een paar grote (zoals MS Schippers en Vencomatic) die een aanzuigend effect hebben op kleinere leveranciers en afnemers die op hun beurt ook voor werkgelegenheid zorgen. Het binnenhalen van andere grote spelers zou ten alle tijden gestimuleerd moeten worden.
- Agrarisch aanverwante bedrijven zullen moeten mee ontwikkelen met de agrarische sector. De sector is voortdurend in beweging en met name de recente ontwikkelingen en het toekomstbeeld van de agrarische sector vragen een aangepaste houding van agrarisch aanverwant bedrijven.

8. Overige bevindingen en aanbevelingen

Gedurende dit onderzoek zijn er ook zaken aan het licht gekomen die buiten de hoofd- en deelvragen vallen. Deze worden hier nog kort benoemd. Deze zijn voortgekomen uit de interviews en enquêtes die zijn afgenomen. Omdat Het Huis van de Brabantse Kempen volgens een triple-helix structuur werkt, zullen deze ook op die manier worden gepresenteerd.

Overheid

- Gemeenten en provincie dienen onder voorwaarden agrarische bedrijven te ondersteunen, waarmee bedrijven meer ontwikkelruimte krijgen. De huidige regelgeving zet de sector te veel op slot. Maatschappelijk verantwoord ondernemen kan alleen wanneer dat voor iedere partij, dus ook voor de boer, realistisch en haalbaar is.
- Beleid op het gebied van landbouw wordt teveel decentraal gevoerd, ook lokaal. Een gezamenlijke structuurvisie van de 5 Kempengemeenten is hiervoor een oplossing. Niet alleen op het gebied van regelgeving, maar ook voor een positieve ontwikkeling van het agrocomplex. De Kempengemeenten kunnen dan ook een vast aanspreekpunt voor de landbouw aanstellen, als het ware een accountmanager landbouw.

Onderwijs

- Onderwijs dichterbij de sector en direct aanverwante bedrijven halen is een prioriteit. Innovatie en techniek kunnen veel problemen oplossen en daarmee ook het beste in de sector naar boven halen. Concreet wil dat zeggen dat er meer stageplekken en projecten voor zowel MBO's als HBO's beschikbaar worden gesteld. De kennisinstellingen in de regio van het Helicon tot aan de TU, moeten optimaal kunnen bijdragen.

Ondernemers

- Het zou een grote stap zijn wanneer het algemene bedrijfsleven meer de waarde van de agrarische sector gaat inzien. 18,36% is veel en daarmee bewijst de agrarische sector zijn waarde voor de Kempische economie.
- De agrarische ondernemers zouden meer kunnen bereiken als collectief. Met name de wetgeving voor zijn kan en moet beter. Een groter collectief zorgt voor een sterkere vuist richting de politiek.
- Binnen de keten van agrarische producten zouden bedrijven meer kunnen samenwerken. Ten eerste zodat er beter geproduceerd kan worden op de klantvraag en ten tweede voor het stabiel houden van de prijzen.

9. Literatuur

AgriFoodTech Platform (2018). *Snapshot 2018, de sector in één oogopslag*. Geraadpleegd op 18 juni 2018,

<https://agrifoodtechplatform.nl/wp-content/uploads/2018/05/20180528-AFTP-snapshot-web.pdf>

Agrimatie (2017). *Dutch FADN, agriculture*. Geraadpleegd op 10 mei 2018,

<https://www.agrimatie.nl/Binternet.aspx?ID=4&Lang=0>

Asbestdaken verboden in 2024. (2015). Geraadpleegd op 12 februari 2018,

<https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2015/03/02/asbestdaken-verboden-in-2024>

Baarda, B., van der Hulst, M., en de Goede, M. (2007). *Basisboek interviewen: handleiding voor het voorbereiden en afnemen van interviews*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.

Bakker, K. (7 oktober 2017). Brabantse boeren staan voor dilemma: opgeven of doorgaan?

Geraadpleegd op 12 februari 2018, <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2196748-brabantse-boeren-staan-voor-dilemma-opgeven-of-doorgaan.html>

Bakker, S. (18 januari 2018). Nederland na VS grootste exporteur landbouwproducten. Geraadpleegd op 22 mei 2018, <https://www.telegraaf.nl/nieuws/1560322/nederland-na-vs-grootste-exporteur-landbouwproducten>

Bouwmeester, R. (24 maart 2018). Techno-industrie komt op voor agrosector. Nieuwe oogst, p. 5.

Brummelaar, T. (19 mei 2017). Te weinig leerlingen voor agrarische sector. Geraadpleegd op 29 maart 2018, <http://www.boerderij.nl/Rundveehouderij/Achtergrond/2017/5/Te-weinig-leerlingen-voor-agrarische-sector-134315E/>

Bruto gemeentelijk product. (z.d.). Geraadpleegd op 23 mei 2018,

<http://www.dfbonline.nl/begrip/15420/bruto-gemeentelijk-product>

Centraal bureau voor de statistiek (2017). *Landbouw; arbeidskrachten naar regio*. Geraadpleegd op 4 maart 2018,

<http://statline.cbs.nl/Statweb/selection/?VW=T&DM=SLNL&PA=80784ned&D1=a&D2=a&D3=0&D4=0%2c5%2c10%2c15-17&HDR=G2%2cG3%2cG1&STB=T>

Centraal bureau voor de statistiek (2018). *Landbouw; gewassen, dieren en grondgebruik naar gemeente*. Geraadpleegd op 4 maart 2018,

<http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=80781ned&LA=NL>

Centraal bureau voor de statistiek (2018.). *Vestigingen van bedrijven; bedrijfstak, gemeente*.

Geraadpleegd op 26 april, 2018,

<http://statline.cbs.nl/Statweb/selection/?VW=T&DM=SLNL&PA=81575NED&D1=0&D2=a&D3=152&D4=l&HDR=T%2cG3%2cG2&STB=G1>

De belangrijkste asbestregels. (z.d.). Geraadpleegd op 7 mei 2018,

<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/asbest/asbestregels>

Definities. (z.d.). Geraadpleegd op 6 mei 2018, <https://www.lisa.nl/data/definities>

Fosfaatrechten - algemene informatie. (z.d.). Geraadpleegd op 27 april 2018, <https://www.rvo.nl/onderwerpen/agrarisch-ondernemen/mestbeleid/mest/fosfaatrechten/fosfaatrechten-algemeen>

Gies, T., Nieuwenhuizen, W., Naeff, H., en van Och, R. (2016). *Leegstand agrarisch vastgoed Noord-Brabant*. Geraadpleegd op 15 februari 2018, <http://edepot.wur.nl/379681>

Grotere melkveebedrijven en meer melk. (2 mei 2017). Geraadpleegd op 20 maart 2018, <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/18/grotere-melkveebedrijven-en-meer-melk>

Hadders, R. (31 maart 2015). Afschaffing melkquotum, het einde van een tijdperk. Geraadpleegd op 2 mei 2018, (<https://eenvandaag.avrotros.nl/item/afschaffing-melkquotum-het-einde-van-een-tijdperk/>)

Hensels, J. (9 mei 2016). Boer moet meer van het erf af. *De Limburger*.

Hooijdonk, R. van (2015) MINDSHIFT | DE ROBOTISERING VAN HET BOERENBEDRIJF – FARMING WORDT WEER SEXY. Geraadpleegd op 26 april 2018, <https://www.bnr.nl/radio/roelof-hemmen/mindshift/10000919/mindshift-de-robotisering-van-het-boerenbedrijf-farming-wordt-weer-sexy>

Keyport 2020. (z.d.). *Economisch Actieprogramma Agribusiness Keyport 2020*. Geraadpleegd op 29 maart 2018, https://www.keyport2020.nl/_asset/_public/Documenten/EAA-Keyport-2020-productieproeftuin.pdf

Leen, J. en Mertens, J. (2017). *Praktijkgericht onderzoek in bedrijf*. Bussum: Uitgeverij Coutinho

LISA (2017). *Overzicht LISA-DATA per gemeente*. Geraadpleegd op 10 mei 2018, <https://www.lisa.nl/data/gratis-data/overzicht-lisa-data-per-gemeente>

LTO Nederland (z.d.). Geraadpleegd op 8 februari 2018, <http://www.lto.nl/over-lto/sectoren>

Neven, S., Rabobank. (2 november 2017). Interne bron. (Kan aangeleverd worden, PowerPoint presentatie)

Organisatie. (z.d.). Geraadpleegd op 26 maart 2018, <http://www.brabantsekempers.eu/nl/organisation>

Provincie Noord-Brabant (2016) *Kwart boerderijen in Brabant leeg in 2030*. Geraadpleegd op 27 maart 2018, <https://www.brabant.nl/actueel/nieuws/2016/april/kwart-boerderijen-in-brabant-leeg-in-2030.aspx>

Provincie Noord-Brabant (2017). *Aanpassen verouderde stalsystemen*. Geraadpleegd op 12 februari 2018, <https://www.brabant.nl/dossiers/dossiers-op-thema/platteland/agrofood-in-brabant/versnelling-transitie-duurzame-veehouderij/beleid-veehouderij/aanpassen-verouderde-stalsystemen.aspx>

Provincie Noord-Brabant (2017). *Samenhangend pakket maatregelen zorgvuldige veehouderij*. Geraadpleegd op 20 maart 2018,

<https://www.brabant.nl/actueel/nieuws/2017/juni/samenhangend-pakket-maatregelen-zorgvuldige-veehouderij.aspx>

Skills Labs. (z.d.). Geraadpleegd op 26 maart 2018,
<http://www.brabantsekempen.eu/nl/organisation/skills-labs>

UWV (2016). *Land en tuinbouw arbeidsmarktupdate*. Geraadpleegd op 8 februari 2018,
https://www.werk.nl/xpsimage/wdo_012076

Verhoog, D. (2017). Food economic report. Geraadpleegd op 23 april 2018,
<http://www3.lei.wur.nl/SectorCijfers/PublicatiePage.aspx?subpubID=2525§orID=2417&themaID=2280&indicatorID%20=%203591>

Verhoog, D. (2014). *Het Nederlandse agrocomplex*. Geraadpleegd op 6 februari 2018,
https://www.wur.nl/upload_mm/4/5/8/b400fc9d-bd26-40a2-8b7b-83020a2a2fd7_2014-131%20Verhoog_web.pdf

Waarstaatjegemeente (2015). *Dashboard*. Geraadpleegd op 10 mei 2018, Waarstaatjegemeente.
<https://www.waarstaatjegemeente.nl/dashboard>

10. Bijlagen

Bijlage 1: Takken in de primaire agrarische sector

Binnen de primaire agrarische sector zijn veel verschillende land- en tuinbouw bedrijven betrokken. De belangen van deze sectoren worden landelijk onder andere behartigd door de LTO en in het zuiden door het ZLTO. De sectoren die in dit onderzoek aan bod zouden kunnen komen worden hieronder kort beschreven aan de hand van de beschrijving van de LTO (Land en Tuinbouw Organisatie) (LTO, z.d.).

Akkerbouw

Nederland telt ongeveer 10.000 akkerbouwers die in totaal ongeveer 500.000 hectare grond in gebruik hebben. De totale productiewaarde van de sector bedraagt zo'n drie miljard euro. Belangrijkste producten zijn aardappelen, granen, suikerbieten en uien. De uitgangspositie van de Nederlandse akkerbouwer is goed: hij beschikt over kennis, vakmanschap en goede grond. Bovendien zijn de klimatologische omstandigheden in Nederland uitstekend en kent ons land een sterke toeleverende en afnemende industrie. De mondiale vraag naar voedsel stijgt. Aan de andere kant: het klimaat wordt letterlijker grilliger (waarbij regen en droogte elkaar afwisselen) en prijzen schommelen veel sterker dan voorheen (LTO, z.d.).

Vollegrondstuinbouw

Nederland telt ongeveer 25.000 hectare Vollegrondsgroenten. Belangrijke gewassen zijn aardbei, asperges, bloemkool, prei, sla, sluitkool en spruiten. Het zijn teelten in de open grond, zonder bescherming van bijvoorbeeld een kas (LTO, z.d.).

Bijna zestig procent van het areaal wordt geteeld door ongeveer 2.700 gespecialiseerde bedrijven. Een andere deel van de productie vindt plaats op akkerbouwbedrijven. Belangrijke teeltgebieden zijn Noord-Brabant, Limburg, Noord- en Zuid-Holland en Flevoland. Zestig procent van de producten wordt geëxporteerd, voornamelijk naar landen binnen de Europese Unie: Duitsland en Groot-Brittannië zijn grote afzetmarkten. Internationaal zijn België, Frankrijk en Spanje belangrijke concurrenten, naast de lokale productie in de exportlanden zelf (LTO, z.d.).

Glastuinbouw

Nederland telt ruim 9.000 hectare kassen. Bijna 5.000 hectare komt voor rekening van groenten, met tomaat, paprika en komkommer als belangrijkste exponenten. Driekwart van de productie gaat de grens over: de exportwaarde bedraagt zo'n 2,5 miljard euro. Veel producten worden verkocht in de driehoek Londen-Berlijn-Parijs. Bij bloemen zijn respectievelijk chrysanten, rozen en orchideeën de belangrijkste producten. Nederland exporteert jaarlijks voor ruim 3,5 miljard euro aan sierteeltproducten (LTO, z.d.).

Boom- en vaste plantenteelt

Nederland telt zo'n 2.400 boomkwekerijbedrijven, met in totaal zo'n 18.000 hectare in productie. De sector is divers van karakter, met onder meer laanbomen, bos- en haagplantsoen, sierheesters, vaste planten, vruchtbomen en rozen. De bedrijfsomvang varieert van minder dan één hectare tot meer dan 300 hectare. Belangrijke productiecentra zijn Boskoop, Zundert, Haaren, Opheusden en Twente. Ongeveer tachtig procent van de productie wordt geëxporteerd, met Duitsland en Engeland als belangrijke bestemmingen (LTO, z.d.).

Melkveehouderij

Nederland telt zo'n 17.000 melkveebedrijven, met in totaal 1,6 miljoen koeien. Deze bedrijven produceren jaarlijks 13 miljard kilo melk, waarvan uiteindelijk 65 procent geëxporteerd wordt. De totale exportwaarde bedraagt 6,3 miljard euro (LTO, z.d.).

Varkenshouderij

De Nederlandse varkenshouderij heeft in Europa een sterke positie. De internationale vooruitzichten zijn goed, want wereldwijd neemt de consumptie van varkensvlees toe. Vooral Azië is een belangrijke groeiemarkt. In een internationale markt is een goede concurrentiepositie van groot belang (LTO, z.d.).

Pluimveehouderij

De Nederlandse pluimveehouderij kent twee grote takken: de productie van eieren en de productie van vlees. Ons land telt zo'n 900 bedrijven met leghennen die samen ongeveer 35 miljoen dieren houden (goed voor elf miljard eieren per jaar). Ongeveer de helft zal alle eieren wordt geëxporteerd met Duitsland als belangrijkste bestemming. Supermarkten in Nederland en Duitsland zijn volledig omgeschakeld naar welzijnsvriendelijke eieren (LTO, z.d.).

Schapenhouderij

Nederland telt in totaal ongeveer 800.000 schapen op zo'n 8.000 bedrijven. De schapensector is zeer divers van karakter. Enerzijds zijn er enkele honderden gespecialiseerde bedrijven, toegelegd op de productie van vlees of het beheer van natuur. Anderzijds is er vaak sprake van een tweede tak op bijvoorbeeld melkvee- en akkerbouwbedrijven of zorgboerderijen (LTO, z.d.).

Melkgeitenhouderij

Nederland produceert jaarlijks ruim 300 miljoen kilo geitenmelk. Het gaat om ongeveer 360 melkgeitenbedrijven, met ongeveer 350.000 dieren. Naar schatting tien procent van de bedrijven produceert biologisch (LTO, z.d.).

Paardenhouderij

In Nederland zijn 10.000 bedrijven actief in de paardenhouderij zoals maneges, pensions en fokkerijen. Nederland telt ongeveer 450.000 paarden; jaarlijks worden er zo'n 20.000 veulens geboren. De sector vertegenwoordigt een economische waarde van 1,5 tot 2 miljard euro (omzet) en daarmee is de paardensport in ons land groter dan bijvoorbeeld hockey, tennis, zwemmen of wielrennen. Uit economisch oogpunt is de paardenhouderij de tweede sport van het land, na voetbal. Naar schatting vijf tot zes procent van de Nederlanders is actief in de paardensport (LTO, z.d.).

Vleesveehouderij

Nederland telt zo'n 8.000 bedrijven waar koeien en stieren louter voor de productie van vlees worden gehouden. Het aantal dieren per bedrijf varieert sterk. Aan de ene kant is er een grote groep bedrijven (ongeveer 70 procent) met minder dan tien dieren. Aan de andere kant zijn er zo'n 800 bedrijven met vijftig dieren of meer, waar de productie van vlees een volwaardige activiteit is. In totaal telt ons land zo'n 200.000 tot 250.000 vleesstieren en vleeskoeien (LTO, z.d.).

Kalverhouderij

Nederland telt 1.500 vleeskalverhouderijbedrijven, met in totaal zo'n 900.000 dieren. Veelal gezinsbedrijven, waarbij per onderneming gemiddeld 600 dieren worden gehouden. De omvang varieert van 100 tot 3.000 kalveren. De kalveren worden op een leeftijd van acht maanden geslacht. De sector vertegenwoordigt een omzet van twee miljard euro en kent twee soorten vlees: rosé kalfsvlees (300.000 dieren) en blank kalfsvlees (600.000 dieren) (LTO, z.d.).

Konijnenhouderij

Nederland telt zo'n vijftig konijnenhouders die in totaal zo'n 45.000 zogeheten voedsters houden. Voedsters krijgen zeven tot acht keer per jaar nakomelingen, ongeveer tien per worp. Deze vleeskonijnen gaan uiteindelijk op een leeftijd van zo'n elf weken naar de slachterij. Het vlees is voornamelijk bestemd voor de Belgische markt. Nederlanders zelf zijn overigens geen grote consumenten van konijnenvlees (LTO, z.d.).

Bijlage 2: Het werkgebied

Het werkgebied

Bijlage 3: Opdrachtbeschrijving economisch belang van de agrarische sector binnen De Brabantse Kempengemeenten.

Het Huis van De Brabantse Kempen en de ZLTO bieden in het najaar van 2017 een stageplaats aan een student(e) bedrijfseconomie of commerciële economie. Een stage waarbij je een economisch vraagstuk over de agri-sector dient te worden afgewogen tegen de identiteit van het gebied. Het is een stage waarbij wij vragen jouw analytisch denkvermogen in te zetten en je gebruik mag maken van een groot netwerk!

Wie zijn wij?

Het Huis van de Brabantse Kempen streeft naar een verbetering van de economie, een prettiger maatschappelijk klimaat en een fijne leefomgeving in de Brabantse Kempen. Het Huis van de Brabantse Kempen is een coalitie van gemeenten, onderwijs- en kennisinstellingen, bedrijven en maatschappelijke organisaties die initiatieven van onderaf ondersteunt en ambitie van bovenaf oplegt om de duurzame vitaliteit van de Brabantse Kempen te behouden.

Het Huis van de Brabantse Kempen is een netwerk- en projectorganisatie die werkt aan een drietal programma's:

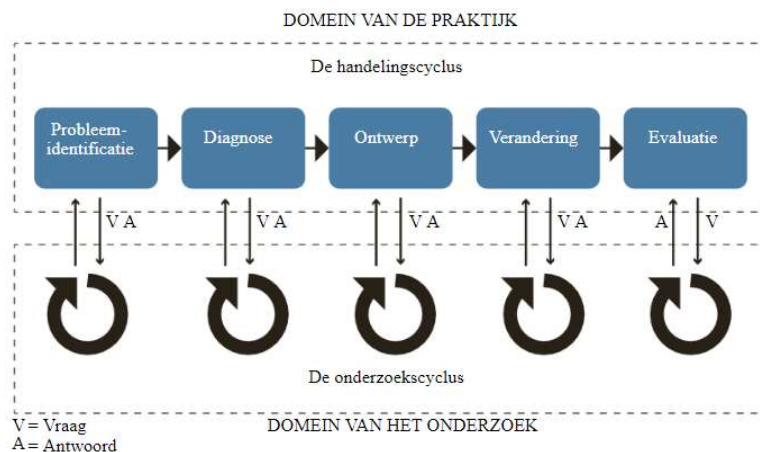
1. Duurzame Landbouw en Landschapsbeheer
2. Economische Vitaliteit
3. Vitale Vrijtijdseconomie

Binnen de verschillende thema's werkt het Huis van de Brabantse Kempen samen met regionale ZLTO's. De ZLTO is een vereniging van boeren en tuinders en opereert in netwerken, werken samen met andere economische sectoren, geven een slinger aan innovatieve projecten, investeren in bedrijven (participaties) en staan schouder aan schouder met hun leden.

Wat gaat de stagiair(e) doen?

Vanuit het programma Duurzame Landbouw en Landschapsbeheer is behoefte aan een onderzoek naar het economisch belang van de agrarische sector binnen de Brabantse Kempengemeenten. De vraag die geformuleerd is luidt als volgt: In hoeverre dragen de primaire agrarische sector en de aanverwante bedrijven bij aan de identiteit van de Brabantse Kempengemeenten op economisch gebied? Daarbij zal het onderzoek bestaan uit het in kaart brengen van het economisch belang van de primaire agrarische sector en de aanverwante bedrijven in de Brabantse Kempen o.a. op het gebied van werkgelegenheid.

Bijlage 4: Bedrijfskundige handelingscyclus van Leen en Mertens.

Bijlage 5: Onderzoek naar het belang van de agrarische sector voor Noord-Brabant

De land- en tuinbouw heeft zijn waarde voor de provincie Noord-Brabant. De sector is naast de grootste beeldbepaler van het buitengebied ook belangrijk voor de economie. De agrosector, ook wel agribusiness genoemd, die bestaat uit ongeveer 11.550 bedrijven uit de primaire sector en aanpalende industrieën en diensten zijn samen goed voor circa 10% van het Bruto Regionaal Product. Met een toenemende wereldbevolking en een welvaartsstijging in niet-westerse landen, zal de vraag en daarmee het belang in ieder geval stabiel blijven. De agribusiness vertegenwoordigt een toegevoegde waarde van rond de 5 miljard euro. In 2017 waren de standaard bedrijfsopbrengsten voor de primaire sector (varkenshouderijen, pluimveebedrijven, melkveebedrijven, tuinbouwbedrijven etc) 4.9 miljard euro met een toegevoegde waarde van 1.2 miljard euro. Dus niet alleen de primaire bedrijven maar ook de direct betrokken bedrijven zoals mesttransporteurs en stalbouwers maken de sector belangrijk, dit geheel van directe en indirecte activiteiten rond de agrarische sector is eigenlijk één grote keten, ook wel het agrocomplex genoemd. De inkomens per bedrijf waren in 2017 ook alleraardigst, alleen de akkerbouwbedrijven en de leghenbedrijven die last hadden van de fipronil-affaire kenden een terugval.

De agribusiness is goed voor 38.000 arbeidsplaatsen in de primaire sector en daarmee goed voor 100.000 arbeidsplaatsen in de gehele agribusiness. Het totaal aantal banen was in Noord-Brabant was eind 2016 1.220.000, daar draagt de agribusiness dus zo'n 8% aan bij. Deze banen variëren van varkenshouder tot aan bedrijfsadviseurs.

Dit onderzoek wijst uit dat de agrarische sector zeer belangrijk is voor de provincie Noord-Brabant. Toch is enige nuance passend in dit verhaal. Bepaalde onderzoeken wijzen uit dat de intensieve veehouderij in Brabant slecht is voor de gezondheid van omwonenden. Veel burgers zijn daarom van mening dat er iets moet gebeuren. Bedrijven hoeven niet weg, maar moeten wel hard werken aan de reductie van uitstoot. Dit was een van de redenen van Johan van den Hout, gedeputeerde vanuit de SP, om te pleiten voor de versnelde aanpassing van stallen van 2028 naar 2022. De hoeveelheid stikstof zou niet snel genoeg dalen, waardoor er maatregelen nodig zijn. Ook Antoon Sanders van de ZLTO ziet plaats voor verbetering. Verbeteringen in de voedselveiligheid, meer focus op volksgezondheid, de mineralen kringloop sluiten en emissies verlagen ziet hij als de belangrijkste verbeterpunten.

Welke sectoren/soort bedrijven zijn er allemaal direct en/of indirect betrokken bij de agrarische sector in Noord-Brabant?

Dat zijn er enorm veel, de agrarische sector is een grote opdrachtgever voor veel verschillende bedrijven. De belangrijkste zijn: Fokkerij & veredeling, voeding, gezondheid, energie maatschappij, gewasbescherming, zaai en pootgoed, behoeften ten behoeve van teelt en houderij van dieren, loonwerk, uitzend bureaus, overheid, adviesorganisaties, accountancy, fiscalisten, verzekeringsmaatschappij, bouwbedrijven, chemie bedrijven, meststoffen bedrijven, dierbenodigdheden, bedrijfsbenodigdheden, banken, financiers, afvalverwerking, machine industrie, communicatie voorzieningen, computer bedrijven, ongedierte bestrijdingsbedrijven, slachterijen, verwerkende industrie, mesttransporteurs en andere. Sectoren als slachterijen en mesttransporteurs zijn volledig afhankelijk van de agrarische sector en sectoren als accountancy in iets mindere mate, al zouden veel accountantskantoren het lastig gaan krijgen zonder deze klanten.

Bijlage 6: Enquête

Stuk tekst in mail

Beste heer/mevrouw,

Binnen de Brabantse kempengemeenten Bergeijk, Bladel, Eersel, Oirschot en Reusel – De Mierden zijn honderden agrarische ondernemingen gevestigd. De agrarische sector heeft het door meerdere oorzaken zwaar, veel ondernemers hebben geen bedrijfsopvolger en strengere regel- en wetgeving zullen ervoor zorgen dat binnen nu en 10 jaar 30% tot 40% van de huidige agrarische bedrijven niet meer bestaan.

De bovengenoemde ontwikkelingen zullen op meerdere gebieden gevolgen hebben voor de Kempen. In het kader van een afstudeerscriptie uitgevoerd voor Het Huis van de Brabantsekempen en de ZLTO is daarom een economisch onderzoek opgezet. Het doel van dit onderzoek is om in kaart te brengen welke invloed de agrarische sector heeft op de algehele economie van de Kempengemeenten, en dus ook op uw organisatie. Hiermee willen wij in kaart brengen welke impact het stoppen van veel agrarische bedrijven heeft op de Kempische economie.

U bent een van de uitgekozen respondenten uit een steekproef, het onderzoek wordt uitgevoerd via een (online) enquête. Ik vraag u vriendelijk deze enquête zo nauwkeurig mogelijk te beantwoorden, zodat wij een goed beeld krijgen van een belangrijk gedeelte van de economie binnen de Brabantse Kempengemeenten. Hierdoor krijgen wij een beeld welke impact het stoppen van veel agrarische ondernemingen heeft op de regionale economie. Deze enquête bestaat uit maximaal 10 vragen en kost u tussen de 30 seconden en 3 minuten, uw antwoorden blijven anoniem.

Wat levert het u op? Door een bijdrage te leveren aan dit onderzoek draagt u bij aan het in kaart brengen van de economische gevolgen van ontwikkelingen in de agrarische sector, welke ook direct al dan niet indirect invloed hebben op uw bedrijf. Ook heeft u de mogelijkheid de resultaten van dit onderzoek te ontvangen.

Het is geen vereiste dat u als respondent tevens de eigenaar bent van de organisatie waar u werkt.

Neemt u gerust nog contact op als u nog vragen hebt over deze enquête.

Tel: 0497 – 512273

Mob: 0622561306

Email: studentenbureau001@brabantsekempen.eu.

Link naar enquête: <https://www.thesistoolspro.com/survey/3rswa5aaf901fd3b73>

Enquête

Beste bezoeker, bedankt dat u de moeite neemt om mee te werken aan een belangrijk onderzoek naar de Kempische economie. U bent uitgenodigd om deel te nemen aan een onderzoek naar de economische gevolgen van ontwikkelingen in de agrarische sector. Met uw medewerking kan de impact daarvan worden bepaald. Uw medewerking is daarom heel belangrijk voor de toekomst van bedrijven in de Kempen. Uw deelname is vrijwillig en daarnaast worden de verzamelde gegevens anoniem gepresenteerd binnen het onderzoek. Wanneer u nog vragen, opmerkingen of moeilijkheden hebt, kunt u contact opnemen met Jelle van Deursen via 0622561306 of studentenbureau001@brabantsekempen.eu. De duur van het invullen van de vragenlijst hangt af van uw antwoorden maar duurt minimaal 30 seconden en maximaal 3 minuten. Hartelijk dank.

1. In welke gemeente is uw bedrijf gevestigd?
 - Bergeijk (Bergeijk, 'T Loo, Luyksgestel, Riethoven, Weebosch en Westerhoven)
 - Bladel (Bladel, Casteren, Hapert, Hoogeloon en Netersel)
 - Eersel (Eersel, Duizel, Knegsel, Steensel, Vessem en Wintelre)
 - Oirschot (Oirschot, Spoordonk, Middelbeers, Oostelbeers en Westelbeers)
 - Reusel – De Mierden (Hooge Mierde, Hulsel, Lage Mierde en Reusel)

2. Doet uw bedrijf zaken met primaire agrarische bedrijven (landbouw, tuinbouw en visserij)?
 - Ja
 - Nee (Einde)

3. Is dit met bedrijven binnen de Brabantse Kempengemeenten Bergeijk, Bladel, Eersel, Oirschot of Reusel – De Mierden?
 - Ja
 - Nee (Einde)

4. De verwachting is dat over 10 jaar 20% tot 30% van de agrarische bedrijven binnen de Kempen niet meer bestaan. Hoeveel effect verwacht u dat dit heeft op uw bedrijf?
 - Zeer weinig effect
 - Weinig effect
 - Veel effect
 - Zeer veel effect

5. Op welke manier doet uw bedrijf zaken met primaire agrarische bedrijven binnen de Kempengemeenten (meerdere opties en combinaties mogelijk)?
 - Toelevering (U levert aan agrarische bedrijven)
 - Verwerking (U verwerkt producten afkomstig van agrarische bedrijven)

- Transport en distributie (U transporteert en/of distribueert producten afkomstig van agrarische bedrijven)
- Overige diensten

6. Voor hoeveel % van uw totale omzet en/of toegevoegde waarde zorgt dit in het geval van toelevering en/of overige diensten (een indicatie voldoet)?

(Deze vraag gaat uitsluitend over bedrijven binnen de Kempengemeenten)

- 0% - 10%
- 11% - 20%
- 21% - 30%
- 31% - 40%
- 41% - 50%
- 51% - 60%
- 61% - 70%
- 71% - 80%
- 81% - 90%
- 91% - 100%

7. Voor hoeveel % van uw inkoop, verwerking en/of distributie en transport zorgt dit in het geval van verwerking en/of distributie (Een indicatie voldoet)?

(Deze vraag gaat uitsluitend over bedrijven binnen de Kempengemeenten)

- 0% - 10%
- 11% - 20%
- 21% - 30%
- 31% - 40%
- 41% - 50%
- 51% - 60%
- 61% - 70%
- 71% - 80%
- 81% - 90%
- 91% - 100%

8. Kunt u aangeven voor hoeveel FTE (Fulltime-equivalent, 1 fulltime dienstverband is 1 FTE) dit zorgt binnen uw bedrijf?

(Deze vraag gaat uitsluitend over bedrijven binnen de Kempengemeenten)

- 0 - 2 FTE
- 3 - 5 FTE
- 6 - 10 FTE

- 11 - 20 FTE
- 21 - 50 FTE
- Meer dan 50 FTE

9. Voor hoeveel % van uw totale werkgelegenheid zorgt dit?

(Deze vraag gaat uitsluitend over bedrijven binnen de Kempengemeenten)

- 0% - 10%
- 11% - 20%
- 21% - 30%
- 31% - 40%
- 41% - 50%
- 51% - 60%
- 61% - 70%
- 71% - 80%
- 81% - 90%
- 91% - 100%

10. Wat zijn de kernactiviteiten van uw bedrijf?

11. Dit is het einde van deze enquête. Ik vraag u vriendelijk de naam van uw organisatie aan te geven, zodat het duidelijk is dat u als een van de respondenten uit de steekproef deze enquête heeft ingevuld. Deze informatie komt niet naar buiten en wordt vertrouwelijk behandeld. Mocht u dit alsnog niet willen kunt u deze vraag overslaan.

12. Indien u graag de resultaten van dit onderzoek wil ontvangen kunt u hier uw emailadres invullen.

Hartelijk bedankt voor uw deelname.

Script telefonische enquête

Goede morgen/middag/avond u spreekt met Jelle van Deursen van Het Huis van de Brabantse Kempen. Spreek ik met: #@handelsnaam

In opdracht van Het Huis van de Brabantse Kempen en de ZLTO doen we een onderzoek naar het belang van de agrarische sector binnen de Kempengemeenten. Doel hierbij is vast te stellen hoeveel de agrarische sector bijdraagt aan de economie binnen uw regio. Mag ik u hierover enkele vragen stellen? De resultaten worden alleen anoniem voor dit onderzoek gebruikt.

Bijlage 7: Interview Adriaan Burgmans

Interviewer (van Deursen): Hoe breed oftewel welke sectoren/soort bedrijven zijn nu eigenlijk allemaal betrokken bij agrarische bedrijven in de Kempen.

Burgmans: En wat bedoel je dan precies?

Interviewer (van Deursen): Je hebt voederbedrijven die zijn echt direct betrokken, maar hoever gaat dat nu eigenlijk.

Burgmans: Wij noemen dat erfbetreders, iedereen die bij een boer over de vloer komt is daarbij betrokken. Dat zijn de Friesland Campina's de Vions, met name de afnemers slachterijen maar ook dierenartsen en loonwerkers die dingen doen, dat soort bedrijven, althans volgens onze definitie horen die bij de primaire sector.

Interviewer (van Deursen): Dan heb je het dus eigenlijk over het agro complex zoals ze dat ooit noemen?

Burgmans: Ja.

Interviewer (van Deursen): Maar het toch wel veel verder, je hebt toch ook boekhouders die bij agrariërs komen?

Burgmans: Ja, die komen ook over de vloer.

Interviewer (van Deursen): Ik ben nu bezig met die enquête, vorige week had ik iemand die borduurt logo's. En die zelfs had 20% omzet agrarisch gerelateerd.

Burgmans: Ja, dat kan.

Interviewer (van Deursen): Maar dan gaat het heel ver.

Burgmans: Ja, zo ver gaat het bij ons niet.

Interviewer (van Deursen): Bij jullie gaat het vooral om het agro-complex.

Burgmans: Ja, iedereen die direct betrokken is bij die onderneming, maar daar horen ook bureaus bij of bijvoorbeeld ook de ZLTO, die adviseert of adviserende bureaus. Maar ook operationele bureaus waar ik werk.

Interviewer (van Deursen): Wat kenmerkt nu de agrarische sector binnen de Kempen, wat zijn de specifieke kenmerken?

Burgmans: Belangrijkste is de melkveesector, heel erg geënt in het landschap, daar zie je het terug. Ook op sommige plekken in de Kempen hebben we te maken met varkenshouderijen, ook echt wel forse varkenshouderijen die ook wel hun stempel drukken op een gebied in Brabant. Varkenshouderij bossendijk is nogal berucht in deze omgeving. Toch is melkveehouderij is 60 procent van het potentieel.

Interviewer (van Deursen): Wat zijn de belangrijkste ontwikkelingen geweest binnen de sector de laatste paar jaren?

Burgmans: Ja, de belangrijkste ontwikkelingen. Die zitten vooral in de melkveehouderij, het vrijgeven van de markt, de melkmarkt. Daar hoort een explosieve groei van het aantal dieren en aantal stallen bij. Er is forst geïnvesteerd, gevolg daarvan is dat de grondprijzen fors gestegen zijn. Met als gevolg zeg maar toch maar weer een extra druk op de rentabiliteit van de bedrijven. Robotisering en automatisering die steeds verder gaat in bedrijven. Bedrijven die door deze ontwikkelingen ook steeds groter worden en ook gaan werken met externe krachten, ze beginnen steeds meer op MKB bedrijven te lijken. Vroeger waren het vooral familiebedrijven. Deze ontwikkelingen zie je echt goed. Op het moment dat die groei zich doorzet hebben we dan te maken met een overheid die in gaat grijpen de ecologische footprint van agrarische bedrijven dat is niet echt voor de Kempen maar de

Kempen heeft er wel nadrukkelijk mee te maken. Maatschappelijk komt er voor druk op de sector. De overheid heeft gemeend om in te moeten grijpen en die gevolgen die zullen dadelijk heel zichtbaar gaan worden in het agrarische landschap.

Interviewer (van Deursen): Wat zie je nou als sterkste punten van de sector binnen de Kempen

Burgmans: Die zijn, dat is kennis. Het allersterkste punt is dat. Het niveau is gewoon heel erg hoog, men weet waar men mee bezig is. Flexibiliteit, dus als je ziet wat er gebeurd wanneer er regelgeving aangepast wordt linksom of rechtsom, kan in het voordeel werken maar ook in het nadeel werken, daar wordt op geacteerd. Ik denk dat daar het belangrijkste, een ondernemerschap en de kennis die de sector heeft.

Interviewer (van Deursen): Op welke gebieden zou de sector nog meer kunnen verbeteren naar jouw mening?

Burgmans: Ik denk dat het belangrijkste is dat ieder bedrijf opzich staat. Waar men lijkt verenigd via een studieclub of ZLTO of dat soort dingen. Daar zie bijvoorbeeld ook met de mestfraude die er vaak spelen. Ik zeg niet dat wij dat hier hebben in de Kempen. Ik bedoel wat er wel gebeurd dat men al voor zijn eigen bedrijf staat en het bedrijfsbelang gaat boven het algemeen belang en dat zou zomaar eens een doodsteek kunnen zijn. Ik denk dat als je samenwerkt en verenigd bent en je maakt samen een vuist richting de politiek en de boze buitenwereld dat je dan meer bereikt dan individueel.

Interviewer (van Deursen): Is dat niet iets wat de ZLTO probeert?

Burgmans: Die vraag stel ik me ook wel eens. De ZLTO is een algemene belangenbehartiger en ik zie het dan meer zo van melkvee staat puur voor melkvee en varkenshouders staan pal voor varkenshouderijsector. In de pluimveesector is dit overigens beter georganiseerd. Die hebben een gemeenschappelijk doel, een mooi voorbeeld is mestverwerking. In de pluimveehouderij is het een non-issue, terwijl dit bij de melkveesector en varkenshouderij echt wel een ding is. Nogmaals, dat tekent het. De ZLTO wordt ook door de sector zeker niet altijd gezien als vertegenwoordiger van de sector. Wat ik nu zeg kan ik niet wetenschappelijk onderbouwen, maar ik hoor wel dat steeds minder lid zijn van de ZLTO en het lidmaatschap hebben opgezegd en het zelf gaan doen. Ik denk niet dat dit goed is.

Interviewer (van Deursen): Dat werkt alleen maar averechts.

Burgmans: zeker.

Interviewer (van Deursen): Wat zie je als de grootste kansen voor de sector?

Burgmans: De grootste kans in de sector is kennis.

Interviewer (van Deursen): Sterke punt zie je dus ook als kans?

Burgmans: Ja, uiteindelijk produceren wij veel meer dan dat we zelf nodig hebben. Waar het vroeger bestond een boerderij uit 5 koeien 5 varkens en 5 kippen om het maar even zomaar te zeggen, is er nauwelijks nog een gemengd bedrijf te zien. Als ze er zijn is het grootschalig of al gespecialiseerd. Door die specialisatie kunnen ze nog steeds concurrerend zijn en ook onderscheidend. Je ziet ook dat de wereld om ons heen ook verandert en dat ook andere landen eenzelfde ontwikkeling doormaken. Wij staan nog altijd bovenaan en andere landen onderaan. En dat is onze grote kracht en die zullen we ook overeind moeten houden om te blijven kunnen concurreren. Als we dat niet doen, gaat het hem niet worden.

Interviewer (van Deursen): Dus we hebben het over een innovatieve sector die voorziet in de wereldvraag?

Burgmans: Ja.

Interviewer (van Deursen): We hadden het net over de kansen, maar wat zijn nu de grootste bedreigingen voor de sector?

Burgmans: Het maatschappelijke, het minder accepteren van de ecologische footprint. Co2 uitstoot, allemaal dat soort dingen. Ik zit ondertussen te denken is dit bedreigend voor de sector, wel in de zin dat de sector daardoor moeten veranderen. Over 25 jaar zullen bedrijven er anders uit gaan zien. Waar we 50 jaar geleden misschien wel van ten opzichte van nu 300 procent meer bedrijven zullen dat over 50 jaar weer 50% minder bedrijven zijn. Deze zien er dan ook anders uit. Op individueel bedrijfsniveau is dit een bedreiging maar voor de sector minder. Bedrijven moeten ook een bepaalde omvang hebben om te kunnen blijven innoveren.

Interviewer (van Deursen): Die bedrijven die over blijven en groot worden, die hebben dan toch wel gewoon een prachtige toekomst? De vraag zal toch steeds uit Azië niet minde worden.

Burgmans: Ik weet niet wat de vraag zal gaan doen.

Interviewer (van Deursen): Is dat moeilijk in te schatten?

Burgmans: Ik weet dat ze in China bedrijven aan het bouwen zijn waar ze tienduizend koeien hebben. Als we het hebben over kennis, hoe wij het hier doen en de kwaliteit die wij leveren is bijvoorbeeld ons melkpoeder populair. Melkpoeder wordt massaal verscheept naar China, omdat wij een goede en bovengemiddelde kwaliteit kunnen leveren. Op het moment dat in China dusdanig veel koeien zijn en de kwaliteit is van eenzelfde niveau en het wordt geaccepteerd door de markt... Alle grondstoffen zoals soja halen wij uit Brazilië. De vraag is of dat in de toekomst nog altijd die soja uit Brazilië kunt blijven halen. Eigenlijk zou je alle eiwitten of in ieder geval 85% moet hier verbouwd gaan worden. De wereldvraag zou wel gaan groeien, maar ik vermoed dat die vraag grotendeels gaat ingevuld gaan worden door de eigen landen of dichterbij dan Nederland. Dit hangt ook af van welk land, ik denk dat bijvoorbeeld in China een minder groot probleem gaat worden dan India.

Interviewer (van Deursen): De provinciale staten stemde in juli 2017 voor het versnellen van het milieuvriendelijk maken van stallen naar 2022 in plaats van 2028, welke gevolgen heeft dit voor de sector in de Kempen concreet?

Burgmans: Dat er heel veel investeringen gedaan moeten gaan worden die niet renderen, of minder gaan renderen. Hierdoor zal de rentabiliteit van de stalruimte ook minder worden, de bedrijven die eigenlijk al op het randje presteren die gaan rentabiliteit technisch 90% presteren in plaats van 100% en die gaan nadenken over hun toekomst. Straks had je het ook over uitdagingen van de sector, ik denk daar nu plotseling aan. De gemiddelde agrarische ondernemer is 50+ en de gemiddelde opvolger die is er niet. Heel veel opvolging is ook best wel een dingetje binnen agriland. In de Kempen speelt dat wat minder, hier staan best veel ondernemers op die bedrijven willen overnemen. Al zit daar nog steeds een uitdaging.

Interviewer (van Deursen): Om toch nog even terug te komen op die vraag, dat wil dus zeggen dat mensen op de kortere termijn hun bedrijf zullen opheffen dan vooraf gepland.

Burgmans: De algemene verwachting is eigenlijk nu en binnen 5 jaar 30% van de agrarische bedrijven stopt. En dat geldt hier in de Kempen evenzeer.

Interviewer (van Deursen): De reden daarvan is enerzijds het gebrek aan opvolgers en anderzijds wet en regelgeving.

Burgmans: Ja, die komen dan ook bij elkaar. Ik heb een voorbeeld over een melkveebedrijf waar een vader en zoon in zaten. Die deden dat al zo'n 6 jaar samen. Dit bedrijf stond klaar voor de toekomst, er was helemaal niets op aan te merken. Toch zei de opvolger als gevolg van besluiten provinciaal maar eigenlijk zeg maar de steeds verder gaande wet- en regelgeving een afschrikeffect was, ik hou ermee op.

Interviewer (van Deursen): Dit zien we overal wel gebeuren, ook in de Peel bijvoorbeeld.

Burgmans: Klopt.

Interviewer (van Deursen): Dan komen we bij de volgende vraag, wat vind u van de huidige wet en regelgeving in de sector, is deze effectief of vindt u dat deze averechts werkt?

Burgmans: De maatschappij die vraagt hierom, ik vind het alleen de manier waarop ermee wordt omgegaan vind ik niet goed. In Brabant gaan wij nou dingen verzinnen, ergens moet het beginnen daar gaat het niet over maar de manier waarop het toegepast wordt is niet mijn ding. Uiteindelijk gaan we wel hiernaar toe, ik had liever gehad de weg van de geleidelijkheid en dat je echt gaat zeggen van dingen gaan veranderen net als bijvoorbeeld bij de asbest 2028 dat wordt nu teruggeschroefd naar 2024 terwijl er geen oplossingen zijn in stalsystemen. Het moet gaan gebeuren. Aan de andere kant is het wel zo dat wanneer je een deadline stelt gebeuren er wel dingen. Dus ja, ik vind dat de men heel goed na moet denken over dat veranderingen doorgevoerd moeten worden maar wat mij betreft had het tempo meer gedoseerd kunnen worden.

Interviewer (van Deursen): Deze verordening is dan ook provinciaal besloten, zou dit niet beter landelijk geregeld moeten worden.

Burgmans: Ja, zeker.

Interviewer (van Deursen): Bijvoorbeeld bij ons in de Peel moete we ergens aan voldoen terwijl 10 km verderop in Limburg ze soepele regels hebben.

Burgmans: Ja, dat is heel moeilijk uit te leggen. Maar dat geldt landelijk ook al, zo zijn er in Nederland strenge regels gekomen voor nertsen, terwijl de grens over bij België er nieuwe stallen gebouwd worden.

Interviewer (van Deursen): Dus jij zou liever Europese wet en regelgeving zien voor deze gebieden?

Adriaan: Ja.

Interviewer (van Deursen): Hoe ziet de agrarische sector in de Kempen er volgens u uit over 20 jaar?

Burgmans: Innovatieve bedrijven die voldoende groot zijn om te innoveren meer een MKB karakter hebben. Ik verwacht ook dat dan de techniek ook zover is dat dan bedrijven veel meer geaccepteerd worden. Het gaat nu met name over c02 uitstoot en daarbij bijkomende geuruitstoot die er is. Ik hoop dat we een landelijk karakter blijven behouden en dat bedrijven ook in landelijke gebieden blijven opereren. Nadruk zal gaan liggen op melkvee die het landschappelijk karakter ook overeind houden. Ik denk en misschien wel hoop dat het zo eruit gaat zien.

Interviewer (van Deursen): Dus ook een behoorlijke schaalvergroting.

Burgmans: Ja, dan hebben we de helft van de huidige bedrijven maar wel groter.

Interviewer (van Deursen): Evenveel dieren als nu?

Burgmans: Nee, ergens tussen de 10 en 20% minder dieren.

Interviewer (van Deursen): Nu hebben we nog redelijk veel kleine bedrijven nu gaan we minder bedrijven krijgen maar wel groter, welke gevolgen heeft dit voor agrarisch aanverwante bedrijven? Gaan zij nu minder maar wel grotere klanten nemen bijvoorbeeld?

Burgmans: De wereld verandert, agrarische bedrijven veranderen en de periferie verandert ook en zullen mee moeten veranderen. Als ik kijk naar de Rabobank, mijn accountmanagers van 5 of 10 jaar geleden als zij blijven doen dan wat ze deden kan ik ze in de toekomst niet meer inzetten. Die zullen ook mee moeten ontwikkelen. Net zo goed als wij 5 jaar geleden eigenlijk accountmanagers hadden die een hele brede scope hadden gaan wij nou ook gewoon specialiseren. Wij hebben dadelijk accountmanagers pluimvee en rundvee etc. Rabobank gaat ook opschalen dat er grotere teams gaan komen die ook samen met elkaar meer kennis kunnen delen. Daar verwacht ik in de periferie verwacht ik dat ook, voerleveranciers zullen de vermindering van dieren gaan merken. Aan de andere kant geeft dit ook ruimte om te innoveren, hoe kan ik voer maken wat beter past bij hetgeen wat de klant vraagt. De dierenartsen zullen op hun beurt weer weinig gaan merken maar bijvoorbeeld de adviseurs die zullen ook echt moeten weten waar dat ze het over hebben. Nu is het vaak algemeen en het zal allemaal wel.

Interviewer (van Deursen): zijn er nog overige zaken die jij nog kwijt wil die wij nu niet hebben besproken maar wel belangrijk zijn.

Burgmans:Nee, ik denk dat we alles hebben besproken wat we moesten bespreken.

Interviewer (van Deursen): Wat jij dus eigenlijk meer zou willen zien is benutting van kennis en meer collectiviteit in de sector?

Burgmans: Ja.

Interviewer (van Deursen): En op innovatief gebied, de Kempen scoort hier al goed?

Burgmans: Ja.

Interviewer (van Deursen): Is daar nog ruimte voor verbetering?

Burgmans: Innovatie staat nooit stil, men zal toch steeds meer bezig moeten zijn om dingen naar een hoger niveau te trekken. En belangrijk is ook dat we gaan produceren naar de klantvraag. Nou maakt een varkensboer die maakt biggen, de klant en periferie verandert en daar zal de boer op moeten inspelen. Natuurlijk niet elke boerderij kan een boerderijwinkel en al dat soort dingen opzetten. De sector zal wel moeten gaan kijken, wat zijn de maatschappelijke ontwikkelingen en willen we een nog een topigs varken of een ander ras? Misschien zitten er dan in stallen wel 5 verschillende soorten varkens die bestemd zijn voor verschillende klanten die ook weer verschillende dingen mee doen.

Interviewer (van Deursen): Laatste vraag, we hebben destijds een VAB-avond gehad in Bergeijk. Wordt er niet wat te rooskleurig gedaan over de mogelijkheden voor bedrijven?

Burgmans: Ik ben heel erg benieuwd wat er gaat gebeuren. De ligboxstallen en varkenstallen die in de twintigste eeuw gebouwd zijn, zijn relatief klein. Met deze relatief kleine stallen kunnen we nog wel iets. In die zin dat de impact daarop is wat minder groot, maar als je ziet wat er tegenwoordig voor hokken neergezet worden en als juist die leeg komen te staan en dat ligt de uitdaging toch wel bij de politiek van hoe gaan we hier mee om en wat willen we daarmee. Mag in een voormalig agrarische stal, mag je daar ook andere ontwikkelingen gaan doen en dan zit ik gewoon aan een MKB bedrijf te denken of opslag of metaalbedrijf en dergelijke.

Interviewer (van Deursen): Daar ligt de bal wel bij de politiek, bestemmingsplan moet aangepast worden enz.

Burgmans: Ja klopt, en wij willen wel financieren maar daar moet wel een goed bedrijfsplan onder liggen. Een ander ding is marketing, ik denk dat de sector zichzelf beter moet gaan verkopen dat doen ze niet goed. Ze reageren op het moment dat je je moet gaan verdedigen en dan sta je met 2-0 achter.

Bijlage 8: Interview burger uit de Kempen

Samenvatting interview

De betreffende burger in dit interview besloot jaren geleden te verhuizen naar het buitengebied, om de ruimte op te zoeken. De agrarische bedrijven in de buurt zaten er al en waren bekend bij deze burger. Echter was er minder de verwachting dat deze bedrijven zouden gaan uitbreiden. Daarnaast wordt er voor het huis een veld intensief bewerkt, hier hebben ze heel veel last van, met name in het voorjaar. Het probleem zit hem met name dan ook in de bewerking van het veld voor het huis van deze mensen, ze hebben onder andere veel last van de luchtwegen wanneer de gewassen worden bespoten.

In de omgeving zitten daarnaast meerdere varkenshouderijen, deze lijken de zaken aardig op orde te hebben want echte last van geur heeft men niet. Wel maakt de burger zich druk om ammoniak en fijnstofuitstoot die afkomstig is van deze stallen. Dit gaat om varkenshouderijen met alleen mestvarkens maar ook met zeugen. Ook kan er worden geleefd met de uitstraling van omringende bedrijven, het hoort er nu eenmaal bij. Het probleem zit hem gewoonweg in gezondheidsklachten. Het spuiten op de akkers baat men zorgen en de respondent maakt zich dan ook druk om de gezondheid van de kinderen. Wat opvalt is de vraagtekens die overheersen bij de respondent, men schrijft en onderzoekt van alles, mede daarom maakt deze burger zich druk. En dat terwijl er in de directe omgeving geen onderzoeken zijn verricht. De burger moet dan ook maar uitgaan van bijvoorbeeld een fijnstofkaart, waar het betreffende gebied wel donkerrood is ingekleurd.

De burger omschrijft de sector als niet modern, wat mede komt doordat er nog veel traditionele boerenmensen actief zijn in de omgeving. Het is lastig in te schatten in hoeverre agrariërs ook echt luisteren naar de bezorgde burgers. Al worden er wel bijeenkomsten georganiseerd waar ook agrariërs bij aanwezig zijn. Het levert ook vervelende situaties op, zo heeft de geïnterviewde een goede relatie met de burens die ook varkenshouders zijn. Men wil geen ruzie, maar is wel ontevreden met de huidige gang van zaken.

Dorpsgenoten maken zich niet zo druk, het blijft een boerendorp. Veel van deze mensen hebben familie die boer zijn of zijn kinderen van boeren etc. Al komen er wel steeds meer mensen van buiten het dorp, die waarschijnlijk kritischer gaan kijken naar dit verhaal.

In de Kempen zijn ze bezig met een varkensstal die veel duurzamer is dan de meeste andere stallen van Nederland, de geïnterviewde zou graag willen zien dat alle andere stallen hieraan zouden voldoen, dus minder uitstoot produceerde en daardoor ook minder geur, al is dat laatste minder belangrijk. Verder zou de gewassenbehandeling écht biologisch moeten worden, waar je geen klachten van kan krijgen. Ook hier spreekt de geïnterviewde over een gebrek aan empathie van agrariërs richting burger. Een voorbeeld gaat ook over de gewassen, de desbetreffende boer is gevraagd een paar uur voordat ze gaan spuiten een appje te sturen zodat deze burger even met de kinderen van huis kan, dit blijkt dan weer niet mogelijk te zijn. "Het is jammer dat zoiets niet mogelijk is, dat er niet een klein beetje rekening wordt gehouden met omwonenden als ons."

De geïnterviewde haalt wel aan dat hij/zij niets tegen boeren heeft, ook deze mensen hebben het recht op een normale kostwinning. Zo wordt er positief gesproken over het meer en meer biologisch ondernemen en zaken als een beter leven keurmerk. Ook wordt er ingezien dat met de huidige vraag niet iedere boer volgens een kleinschalig/biologisch concept kan werken. Hier is ook de consument verantwoordelijk, zei moeten bereid zijn meer te betalen. De burger weet weinig over de exacte wet- en regelgeving maar hoopt niet dat deze juist alles op slot zet, zodat er niets meer gebeurt. Ook wordt er gepleit voor financiële steun aan de boeren.

Bijlage 9 aantal bedrijven per tak, per gemeente.

Gemeente	Toelevering	Verwerking	Transport en/of distributie	Overige diensten	Totaal
Bergeijk	196	16	82	359	653
Bladel	194	30	75	418	717
Eersel	84	28	28	504	644
Oirschot	238	119	30	388	775
Reusel- De Mierden	119	60	60	262	501

Bijlage 10 resultaten steekproef

In welke gemeente bent u gevestigd?

Bergeijk	105
Bladel	109
Eersel	60
Oirschot	60
Reusel- De Mierden	81

Doet uw bedrijf zaken met primaire agrarische bedrijven?

Ja	159
Nee	251

Is dit met bedrijven binnen de Kempen

Ja	141
----	-----

Nee	10
-----	----

De verwachting is dat over 10 jaar 20% tot 30% van de agrarische bedrijven binnen de Kempen niet meer bestaan. Hoeveel effect verwacht u dat dit heeft op uw bedrijf?

Zeer weinig effect	57
Weinig effect	53
Veel effect	36
Zeer veel effect	3

Op welke manier doet uw bedrijf zaken met primaire agrarische bedrijven binnen de Kempen Gemeenten (meerdere opties en combinaties mogelijk)

Toelevering	45
Verwerking	13
Transport en/of distributie	17
Overige diensten	100

Voor hoeveel procent van uw totale omzet en/of toegevoegde waarde zorgt dit in het geval van toelevering en/of overige diensten (een indicatie voldoet)?

0% - 10%	55
11% - 20%	16
21% - 30%	4
31% - 40%	1
41% - 50%	7
51% - 60%	7
61% - 70%	6
71% - 80%	4
81% - 90%	7
91% - 100%	24

Voor hoeveel procent van uw verwerking en/of transport en distributie zorgt dit in het geval van verwerking en/of transport en distributie (een indicatie voldoet)?

0% - 10%	11
11% - 20%	2
21% - 30%	1
31% - 40%	1
41% - 50%	1
51% - 60%	0
61% - 70%	1
71% - 80%	1
81% - 90%	0
91% - 100%	9

Kunt u aangeven voor hoeveel FTE (Fulltime-equivalent, 1 fulltime dienstverband is 1 FTE) dit zorgt binnen uw bedrijf?

0 – 2 FTE	125
3 - 5 FTE	15
6 – 10 FTE	3
11 – 20 FTE	3
21 – 30 FTE	1
31 – 50 FTE	1
Meer dan 50 FTE	1

Voor hoeveel procent van uw totale werkgelegenheid zorgt dit?

0% - 10%	65
11% - 20%	13
21% - 30%	6
31% - 40%	5
41% - 50%	5
51% - 60%	5
61% - 70%	7
71% - 80%	6
81% - 90%	6
91% - 100%	30

Noot: Respondenten is beloofd dat hun antwoorden anoniem worden gepresenteerd. Mocht een van de beoordelaars deze gegevens alsnog willen in zien zijn deze extern beschikbaar.

Bijlage 11 Overzicht verwachte afname landbouwbedrijven Bladel en Reusel-de Mierden

	BLADEL				Reusel-De Mierden			
	2000	2017*	2020	2028	2000	2017*	2020	2028
Landbouwbedrijven	250	135	120	112	285	187	166	156
Rundvee, totaal	109	59			116	63		
Melkkoe(>= 2 jaar)	77	46	41	38	71	40	36	33
Geiten, totaal	7	0	0	0	13	10		
Varkens, totaal	97	26	23	21	138	56	50	46
Kippen, totaal	13	6	6	5	15	10	9	8

Onderzoeker Gé Backus (directeur Connecting Agri & Food, onderdeel van DLV Advies)

-Noemde onderstaande cijfers tijdens bijeenkomst op 6 sept.2017 in Reusel-de Mierden over transitie veehouderij.

-Afname bedrijven 2016-2022: 25% bij landelijk beleid. Door aanscherping prov. N.Br. is afname 33%.

-Afname melkveebedrijven tussen de 40 en 60%

Hieronder de koppeling naar het rapport van Gé Backus voor Noord-Brabant:

<https://www.brabant.nl/politiek-en-bestuur/provinciale-staten/vergaderingen-ps/ps/20170623/download.aspx?qvi=889058>

Bijlage 12 Activiteiten agrarisch aanverwante bedrijven

Constructie en mechanisatie/machinebouw
Levering van metaalonderdelen
Verschillende metaalwerkzaamheden
Montagewerkzaamheden
Installaties (ook in stallen)
Houtbewerking (Oud) Zaagselplaten maak ik af en toe voor koeienbedrijven.
Metaalwerkzaamheden
Metaalbewerking
Onderhoud en reparatie landbouwmachines
Machine onderhoud en reparatie en metaal
Bortduren van logo's
Maken van kwark
Draai- en freeswerkzaamheden
Landbouwmechanisatie
Landbouwmechanisatie
Machinebouw/robotisering
Installatiebedrijf
grond en sloopwerk
Sloopwerkzaamheden
Grond en loonwerkzaamheden
Verschillende kluswerkzaamheden
Montage en timmerwerkzaamheden
Electrowerkzaamheden
Grondverzet, schuttingen zetten, tuinonderhoud en dergelijke
Elektriciens
Grondverzet
Bestrating
Levering van bouwmachines
Elektrotechniek
Elektrotechniek
Machinisten verhuur grond en straatwerk
Metselen
Schilderen
Bestrating
stallenbouw en kassenbouw
Het verrichten van composteringswerkzaamheden en grondwerken; bedrijfshulpverlening bij agrarische bedrijven, boomkwekers en dergelijke
Timmerwerkzaamheden
Grondverzetbedrijf alsmede reparatie van land- en tuinbouwmachines.
Metselen en overige werkzaamheden
Bouwwerkzaamheden
Schilderwerkzaamheden
Hovenier boomkweker
advies
Accountancy
Financiële dienstverlening in accountancy en fiscale advisering
bouwvergunning
Ontwerpen en uittekenen van nieuwbouw projecten en verbouwingen of renovaties.

Tekenen van staalconstructies
Marketing & media advies
Financiële dienstverlening en verzekeringskantoor
Boekhouding
Adviesbureau Natuur en Landschap
Risicobeheer & Verzekeren en Risicomanagement
personeelsdiensten
Diergeneeskunde en bedrijfsbegeleiding
Tuinaanleg en -onderhoud
creativiteitsontwikkeling, innovatieadvies
Fiscaal en juridisch advies geven. Aan agrariërs voor juridische procedures uitzetten.
Bedrijfskundig en veiligheidadvies
Adviesbureau landschapsvraagstukken
bedrijfsadvies
dierenarts
handel en transport van vee en varkens
Transport en Warehousing
Transport en logistiek
Mesttransport
Verzorgen van (exceptioneel) transport en het verzorgen van benodigde ontheffingen t.b.v.
landbouwtractoren / -machines.
Melktransport
Het verrichten van chauffeursdiensten; landbouw, grond-, weg- en waterbouw en transport
Betontransport
Mesttransport
grondverzet en transport
Transportbedrijf ook melktransporttak.
"Toelevering aan agrarische bedrijven (bandendrukwisselsystemen voor landbouwmachines)
Machines voor tuinbouwbedrijven
Leveren van oplossingen op het gebied van perimeter protection
Veetransport/handel
Leggen van zonnepanelen
Paardenvoorlichter
Totaalleverancier voor de agrarische sector.
Voederverkoop
Verkoop van tractoronderdelen en banden
Veehandel
Verkopen van compressors
Handelsonderneming in inventaris
produceren van brood en banket en verkoop daar van
Verkoop en onderhoud kachels en haarden
Vleesverwerking en handel (Gaat stoppen)
Vleeshandel
opleiden en werven van personeel
Dienstverlening voor agrarische bedrijven
Dienstverlening voor agrarische bedrijven
Loonbedrijf
agrarische dienstverlening
Agrarische dienstverlening
agrarische dienstverlening
Agroservice

loonwerkzaamheden
agrarische dienstverlening
Algemene dienstverlening
bedrijfsleider zeugernbedrijf
Agrarische dienstverlening
Dierenverzorging
kleinschalig loonwerkbedrijf en verhuur
Gewasbescherming
Loonwerkzaamheden
Agrarische dienstverlening
Aardappelteelt ZZP
Loonwerkzaamheden
Werkzaamheden voor agrarische bedrijven
Agrarische dienstverlening
Agrarische dienstverlening
Hoefsmid voor stoeterijen
Agrarische dienstverlening
Agrarisch- en cultuurtechnische loonbedrijf
Loonbedrijf
Dienstverlening in voornamelijk agrarische en aanverwante sectoren voor alle voorkomende werkzaamheden.
Agrarische dienstverlening
Agrarische dienstverlening en grondwerkzaamheden
Dienstverlening in de glastuinbouw
Akkerbouw met groenten- en kruidenteelt
Op dit moment alleen grondverhuur
Loonwerk en agrarisch transport
Agrarisch loonwerk
Containerverhuur en grondverzet
Mesttransport
Mestfabrieken bouwen en mestverwerkers.
Grond- en sloopwerken en asbest- en bodemsanering
Administratie + adviezen
Ratten, muizen en wespen bestrijding
Plagdierbestrijding (vooral in de voedingsmiddelen industrie)
hoveniersactiviteiten
Administratiekantoor
Leveren en installeren van cameresystemen
Catering
Uitzendbureau en payroll, voornamelijk agrarisch.
Administratie
Tuin en terreinaanleg en onderhoud
bodemonderzoek, bodemsanering
Schoonmaken, vooral ramenwassen.
training
Containerverhuur
Catering

Bijlage 13 Interview Patrick van de Rijdt en Teun van Oosterhout

Samenvatting

Volgens Patrick van de Rijdt kenmerkt de agrarische sector in de Kempen zich aan een grote diversiteit met verhoudingsgewijs een grote melkveesector. Ten opzichte van andere landbouwgebieden is de Kempen wel heel divers. De boeren hebben altijd wel te dealen gehad met de omgeving, ook gezien de opsluiting tussen de steden, natuur en beken. Dat heeft ook wel zijn weerslag gehad. Bedrijven hebben meer dan in West of Oost-Brabant met de kansen en beperkingen van de omgeving te maken gehad. Als het gaat over de schaalgrootte, daar zitten verschillen in. Reusel kenmerkt zich door een enorme schaalgrootte aan agrarische bedrijven, daar is met name de intensieve veehouderij groot. Je ziet ook een combinatie met akkerbouw en intensieve veehouderij daar. De andere Kempengemeenten zijn op schaalgrootte minder dan in Reusel- De Mierden het geval is. Juist door de omgeving zie je dat veel bedrijven verbrede activiteiten hebben. Volgens Teun van Oosterhout is de maatschappelijk druk best wel groot op de sector, met name in grotere dorpen als Eersel en dus ook in Reusel, waar grote bedrijven staan. De omgeving biedt kansen en je ziet dat bedrijven daar op inspringen door verbrede activiteiten. Volgens Teun van Oosterhout is de maatschappelijk druk best wel groot op de sector, met name in grotere dorpen als Eersel en dus ook in Reusel, waar grote bedrijven staan.

Van Oosterhout haalt aan dat Verbrede activiteiten ook een grote rol spelen in de Kempen. Mede door de inzet van de gemeenten komen deze makkelijker van de grond.

Daarnaast zie je in de Kempen lokaal verschillen qua aanwezigheid van sectoren: Waar Reusel veel Intensieve Veehouderijbedrijven kent, heeft Oirschot veel laanbomenteelt en ook glastuinbouw. Akkerbouwers pachten grond door de Kempen heen en dat gaat nog ver buiten de Kempen door. Volgens Van Oosterhout komt het veel voor dat boeren grond moeten pachten die 2 dorpen verderop ligt, de druk op grond is hoog.

De belangrijkste ontwikkelingen hebben te maken met onder andere de hele discussie rondom 7-7-2017 (debat veehouderij) en de verordening stikstof wat nog behoorlijke effecten zal opleveren. "Bedrijven staan nu op een kruispunt welke keuze voor de toekomst ze gaan maken en een aantal zijn nu al daar op aan het voorsorteren. Ik denk dat de druk vanuit de omgeving wat Teun (Van Oosterhout) aangeeft toch ook wel een bedreiging vormt. Schaalvergroting wordt steeds moeilijker, ook in Bergeijk, wat een echte agrarische gemeente is". De intensieve bedrijven krijgen steeds meer beperkingen. De bedrijfsontwikkeling staat echt onder druk. Dit is een sluipend proces geweest. Feit is natuurlijk ook dat de sector aan het vergrijzen is. De gemiddelde leeftijd is fors omhoog gegaan, bedrijfsopvolging blijft een heikel punt. De vraag is hoe dat komt, maar de zaken die we net besproken hebben spelen daar absoluut een rol bij. Gelukkig zijn er nog steeds wel gemotiveerde bedrijfsopvolgers, aldus Van de Rijdt. De wet- en regelgeving vraagt veel van ondernemers, vandaag de dag komt er veel bij kijken volgens Van de Rijdt.

Van Oosterhout haalt aan dat er ook positieve ontwikkelingen zijn, zoals de verbrede activiteiten die massaal zijn opgekomen. Dat brengt boer en burger dicht bij elkaar. Daarnaast is maatschappelijk verantwoord ondernemen ook aan de orde van de dag bij agrariërs.

Als we het hebben over de sterke punten van de sector zit dat hem vooral in het vermogen om zich aan te passen aan de druk van de omgeving en in te spelen op kansen. Dit leidt tot innovaties, bijv. op het gebied van precisielandbouw of nieuwe concepten, zoals de winnaar van de laatste Kempentrofee (Den Elshorst). Uiteraard is het te rooskleurig om te zeggen dat iedere boer bijvoorbeeld een kampeerboerderij of iets in verbreding kan beginnen volgens Van de Rijdt. Van Oosterhout sluit daarbij aan, maar ziet wel meerdere mogelijkheden, "niet iedereen hoeft een zorgboerderij of kampeerboerderij te beginnen, je moet kijken waar er nog markt is".

Op de vraag op welke gebieden de sector nog zou kunnen verbeteren halen beiden respondenten collectiviteit aan. Niet alleen in de lobby sfeer maar op het gebied van samenwerken zijn er nog veel

voordelen te halen. In Oirschot is er een voorbeeld waar boomkwekers de handen ineen hebben geslagen. Die hebben een gezamenlijke webplatform voor de boomteelt in Oirschot ingericht. Daar liggen nog zeker kansen, aldus Van de Rijdt. Van Oosterhout: "Boeren moeten collega's zijn geen concurrenten".

Kansen die er zijn hebben ook te maken met het aansluiten op of opzetten van nieuwe marktconcepten volgens Van de Rijdt. Van Oosterhout voegt eraan toe dat de sector vooruit moet lopen op wetgeving.

De provinciale staten stemde in juli 2017 voor het versnellen van het milieuvriendelijk maken van stallen naar 2022 in plaats van 2028, dit heeft gevolgen. Het werkt kostprijsverhogend. Maar 55 plussers moeten nu versneld gaan afwegen of ze wel moeten gaan investeren met nog een korte termijn voor de boeg als ondernemer, of moeten ze juist dan nog langer door als ondernemer.

De huidige wet en regelgeving is sowieso discutabel volgens zowel Van de Rijdt en Van Oosterhout. Van de Rijdt geeft de BZV (Brabantse Zorgvuldigheidsscore Veehouderij) als voorbeeld. 'De BZV kan bijdragen aan verduurzaming als het tot extra ontwikkelruimte leidt maar nu is de positieve prikkel nauwelijks aanwezig of financieel heel moeilijk op te brengen.'

Van Oosterhout: "Er zijn zoveel eisen dat het financieel bijna onverantwoord is voor bedrijven om aan alle wet- en regelgeving te voldoen. Maatschappelijk verantwoord ondernemen betekent ook financieel gezond zijn. Dit is niet in balans. De regelgeving vraagt ook meer van de keten, bedrijven in de keten hebben elkaar echt nodig."

De agrarische sector in de Kempen kenmerkt zich over 20 jaar met een stevige schaalgrootte met een verzadiging van verbrede activiteiten. Schaalvergroting is nodig om een exporterend land te blijven in plaats van een importerend. Beide mannen kunnen zich vinden in de voorspelling dat over 20 jaar ongeveer 50% minder bedrijven zijn met 20% minder dieren.

Bijlage 14 Verdeling sectoren agrarisch gerelateerd

Sector	Bergeijk	Bladel	Eersel	Oirschot	Reusel – De Mierden	Totaal
Industrie	38,9%	16,7%	16,7%	20%	57%	27,1%
Bouwnijverheid	20%	26,3%	57,1%	50%	47,1%	35,6%
Informatie en communicatie	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Financiële en zakelijke dienstverlening	38,5%	46,2%	26,7%	23,1%	33,3%	33,9%
Vervoer en opslag	25%	100%	40%	100%	25%	47,8%
Groot en detailhandel	33,3%	45,5%	22,2%	33,3%	35,3%	33,3%
Overige branches	0%	0%	0%	14,3%	16,6%	7,7%
Landbouw, bosbouw en visserij (excl.)	88,9%	88,9%	75%	100%	80%	87,2%

primaire bedrijven)						
Waterbedrijven en afvalbeheer	100%	100%	100%	N.v.t.	50%	83,3%
Verhuur en overige zakelijke diensten en dienstverlening	40%	26,3%	37,5%	28,6%	20%	33,3%

Bijlage 15 SWOT-analyse en confrontatiematrix agrarische sector

SWOT-analyse van de sector

Om de agrarische sector binnen de Kempen in kaart te brengen is er een SWOT-analyse van de sector ontwikkeld. Dit is gedaan aan de hand van interviews met stakeholders binnen de sector.

Sterke punten van de agrarische sector in de Kempen

- De agrarische sector in de Kempen scoort goed op het gebied van kennis. Men weet waar het mee bezig is en het niveau van de sector is in de Kempen gewoonweg hoog (zie bijlage 7).
- De sector doet het goed op het gebied van flexibiliteit; bedrijven geven een goede reactie op de wet- en regelgeving die ingevoerd is door de overheid. Bedrijven krijgen er mee te maken en acteren hier goed op, of deze ingrepen nou positief of negatief zijn (zie bijlage 7 en 13).
- De agrarische ondernemers scoren goed op het gebied van ondernemerschap (zie bijlage 7).
- De sector acteert goed op de druk van de omgeving en zet dat om in kansen, bijv. door innovaties, verbreding of nieuwe concepten (zie bijlage 13).
- De agrarische sector in de Kempen kent heel veel verbrede activiteiten, ook van serieuze omvang (zie bijlage 13).

Zwakke/verbeterpunten van de agrarische sector in de Kempen

- Bedrijven zouden zich meer moeten verenigen en een collectief moeten vormen als het gaat om ontwikkelingen in de sector. Waar men lijkt verenigd via bijvoorbeeld een studieclub of de ZLTO, gaan agrarische ondernemers toch vaak voor hun eigen bedrijf staan en achten hun bedrijfsbelang dan ook groter dan het algemeen belang, de mestfraude is hiervan een voorbeeld. Bedrijven zouden meer moeten samenwerken en verenigen om samen een vuist te maken richting de politiek en de buitenwereld, alleen op die manier kan er iets worden bereikt in de dynamische wereld van de agrarische sector (zie bijlage 7 en bijlage 13).
- Produceren naar de klantvraag kan en moet beter, de sector moet zich meer richten op de maatschappelijke ontwikkeling en vraag (zie bijlage 7).
- Samenwerking met externe partijen blijft een ding, er zijn genoeg boeren die dat goed aanpakken, maar het kan beter (zie bijlage 13).
- Samenwerken met andere bedrijven in de keten, zou de positie van de sector kunnen verbeteren. Ook als het gaat over prijzen van producten (zie bijlage 13).

Kansen voor de agrarische sector in de Kempen

- Optimaal benutten van kennis in het voordeel van de concurrentiepositie; agrarische bedrijven nationaal, maar zeker ook in de Kempen, produceren veel meer dan dat wij in Nederland nodig hebben. Bedrijven zijn steeds grootschaliger en gespecialiseerd. Door deze

specialisatie moet de sector in staat zijn concurrerend en onderscheidend te blijven. Nederland staat bovenaan als het gaat om de agrarische sector, andere landen volgen op ruime afstand maar proberen ons wel in te halen. De kennis die de sector in huis heeft moet optimaal benut worden om onze huidige positie te bewaken (zie bijlage 7).

- De wereldwijde vraag naar vlees en andere landbouwgerelateerde producten zal door de stijgende wereldbevolking alleen maar toenemen. De sector kan én moet op een innovatieve manier hierop inspelen (zie bijlage 7).
- Meer in gesprek gaan met (bezorgde) burgers en waar mogelijk rekening houden met burgers, zouden het imago van de sector kunnen verbeteren (zie bijlage 8) en (zie bijlage 7).
- Op het gebied van innovatie is er nog winst te behalen voor de sector. Innovatie staat nooit stil, men zou daarom constant bezig moeten zijn met zaken naar een hoger niveau te trekken (zie bijlage 7).
- Het benutten van nieuwe marktconcepten. Dit hoeft niet alleen verbreden te zijn, maar ook andere manieren van ondernemen (zie bijlage 13).
- Voorop lopen op wetgeving (zie bijlage 13).

Bedreigingen voor de agrarische sector in de Kempen

- De maatschappelijke druk op de sector. De ecologische footprint van de sector wordt steeds minder geaccepteerd.
- Politieke invloed op de sector; de overheid grijpt alsmaar in, waardoor de sector meer en meer uitdagingen krijgt te verwerken. Met name maatregelen op gebied van uitstoot drukken een grote stempel op de sector, zoals de verordening voor de versnelling van duurzame stallen in Noord-Brabant (Bakker, 7 oktober 2017). Deze verordening en andere maatregelen hebben als gevolg dat er heel veel investeringen gedaan moeten gaan worden die niet of minder zullen renderen. Een direct gevolg hiervan is dat de rentabiliteit van de stalruimte ook minder zal worden.
- Een nuance op het gebied van de groeiende wereldbevolking is dat er in landen als China intensief wordt ingespeeld op deze ontwikkeling. In China zijn ze bezig met het bouwen van bedrijven waar tienduizenden koeien gehuisvest gaan worden. Ter vergelijking, de honderd grootste melkveehouderijen in Nederland hebben gemiddeld rond de 500 koeien staan ('Grotere melkveebedrijven en meer melk', 2 mei 2017). De opkomst en ontwikkelingen van concurrenten is een concrete bedreiging voor de sector.
- In 2030 staat naar verwachting 1 op de 3 à 4 boerderijen leeg. De laatste decennia zijn er, als gevolg van schaalvergroting, grote schuren en stallen bijgekomen, die de komende jaren leeg zullen komen te staan. Gemeente Reusel – De Mierden staat in de top 10 van gemeenten in Noord-Brabant, waarvan wordt verwacht dat er de meeste agrarische gebouwen leeg zullen komen te staan in de periode van 2012 tot 2030 (Provincie Noord-Brabant, z.d.).
- Het tekort aan personeel in de agrarische sector is een serieus probleem voor agrarische ondernemers (Neven, 2017).
- Nieuwe voedseltrends die buiten de sector plaatsvinden, bijv. de ontwikkeling van kweekvlees (zie bijlage 13).

Confrontatiematrix

Uit de SWOT-analyse kan er een confrontatiematrix op worden gesteld waarbij de belangrijkste aandachtspunten van de sector duidelijk worden, deze worden meegenomen in de aanbevelingen.

	Kansen	Bedreigingen
--	---------------	---------------------

Samenwerken		Benutten van kansen	wereldvraag	Stijgende	Imago verbetering	Innovatie	Nieuwe marktconcepten	Voorop lopen op wetgeving	Maatschappelijke druk	Politieke invloed	Concurrentie	VAB	Personeel tekort
Sterke punten	Kennis en innovatie	<ul style="list-style-type: none"> - Onderwijs dichter naar de sector toe halen. - Benutten van innovatieve mogelijkheden 											<ul style="list-style-type: none"> - Bedrijven ontwikkelruimte geven. - Centraler landbouwbeleid
	Flexibel												
	Ondernemerschap												
	Verbrede activiteiten												
Zwakke punten	Te weinig collectiviteit	<ul style="list-style-type: none"> - Koesteren van grote agrarisch aanverwante bedrijven. - Agrarisch aanverwante bedrijven moeten mee ontwikkelen. - Agrarische ondernemers moeten meer collectief denken. - Meer samenwerking binnen de keten. 											<ul style="list-style-type: none"> - Bedrijven ontwikkelruimte geven. - Centraler landbouwbeleid
	Produceren naar klantvraag												
	Samenwerken met andere partijen en in de keten												